

Noyt zoo grooten luyster van Edeldom Een sociale analyse van de rederij- kerskamer van De Heilige Geest in het zeventiende-eeuwse Brugge

Anno Domini 1724¹. Johannes Petrus van Male, geestelijk proost van de Brugse Heilig-Geestkamer, laat bij Jan Baptiste Verhulst de eerste versie van zijn *Verdeding vande Poëzye* drukken. In dit werkje hangt hij een uiterst positief beeld op van de situatie van zijn collega-rederijders binnen de door hem zo geliefde kamer. “*Het zy zoo het wil, noyt en heeft men in den achtbaeren Konst-raed dezer loffelijcke Gilde gezien zoo grooten luyster van Edeldom als tegenwoordig...*”². Nog nooit waren zoveel edele heren lid van de kamer, nog nooit zagen we zoveel leden van zulk een hoge status.

In dit artikel willen we vooral ingaan op de evolutie die het ledenbestand van de rederijderskamer doormaakte gedurende de zeventiende eeuw, een in de rederijdershistoriografie traditioneel stiefmoederlijk behandelde periode. Er zijn dus weinig artikels en studies waarop we konden terugvallen als voorbeelden³, zowel op gebied van de zeventiende-eeuwse rederijkerij als op het vlak van de sociale stratificatie van de rederijkerij. Dit is erg eigenaardig, vooral omdat in 1990 de Nederlandse literatuurhistoricus Herman Pleij de studie van de sociale status van de rederijders aangaf als een onderzoeksveld

-
- 1 We houden eraan dr. Maurice Vandermaesen, dr. Anne-Laure Van Bruaene en Jürgen Vanhoutte te bedanken voor alle goede raad en morele steun bij het totstandkomen van dit artikel.
 - 2 VAN MALE, J.P., *Ontleding ende verdeding vande Edele ende Reden-rijcke Konste der Poëzye*. Brugge, 1728, p 34.
 - 3 We vonden slechts een beperkte studie van de sociale status van de rederijders in: VAN DER HEIJDEN, Th., “Aanzet tot de sociale stratificatie van de rederijders in het gewest Holland”. *Jaarboek de Fonteyne*. 43-44 (2001-2002), pp 203-221.

waarop het historisch en literatuurhistorisch onderzoek naar de rederijkers zich zou moeten concentreren. Maar eerst en vooral zullen we pogen deze studie min of meer te kaderen door een beknopte inleiding waarin de stichting en de vroegste geschiedenis van De Heilige Geest wordt besproken, waarna de bronnen waarop deze studie steunt, zullen worden toegelicht.

Inleiding: de oprichting van De Heilige Geest

Zeventiende eeuw in Brugge. De legendarische oprichting van de rederijkerskamer werd door de anonieme auteurs van dit bekend dichtwerk gesitueerd op Witte Donderdag van het jaar 1428:

*“In’t jaer duyst vier hondert – by wysen engiene –
Ende achtentwyntigh doe waeren versaemdt
te Jan van Hulst in’t hoveken zy derthiene
op eenen Witten Donderdagh – vreught was te ziene ;
als hier boven staen reyng ghenaeamt
’t gheselschap ’s Helighs Gheest vol deughden,
mids eender duve wit ongheblaemt,
die daer kam vlerckende, dies zy verheyghden.
Dies zeyde Jan van Hulst met vreughden:
‘O broeders, den gheest wil hier beeten
dies zullen wy ’s Helich Gheest broeders heeten”⁴.*

De leden van een weinig bekende Brugse apostelgilde zaten aan tafel in het huis van hun hooggeëerde proost Jan van Hulst om het Laatste Avondmaal te herdenken. Plots kwam een duif door het open raam de eetkamer binnen gevlogen, waar de leden de Heilige Geest in meenden te herkennen. Deze memorabele gebeurtenis zou aan de basis hebben gelegen van de oprichting van de eerste Brugse rederijkerskamer, die van dan af De Heilige Geest zou heten.

Dit legendarisch verhaal is het enige vaststaande gegeven in verband met de oprichting van de kamer. Rond de precieze omstandigheden waarin de stichting plaatsvond en de vroegste geschiedenis van

4 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, nr. 389/1: *Beschrijving van de overoude en wijdvermaerde redenrijcke hoofgilde van den H. Geest*, f° 3.

de Brugse kamer, werd helaas slechts beperkt onderzoek uitgevoerd⁵. Volgens Bart Ramakers zou De Heilige Geest ontstaan zijn uit een zogenaamde apostelgilde. Deze verzorgde de verpersoonlijking van de twaalf – of dertien met Paulus – apostelen in de plaatselijke processies⁶. Hoewel het gedicht omtrent de stichting van de kamer een staaltje zeventiende-eeuwse literaire fantasie betreft, zou het ontstaan toch omtrent 1430 moeten gesitueerd worden. De Brugse stadsrekeningen maakten al in 1442 melding van een gezelschap van De Heilige Geest in de stad⁷. De kamer groeide uit tot een van de oudste en voornaamste rederijderskamers in Vlaanderen en bij uitbreiding in de Nederlanden.

Zoals voor de gehele rederijderscultuur kan worden gepretendeerd, beleefde De Heilige Geest vooral op het einde van de vijftiende en bij het begin van de zestiende eeuw zijn grote bloeiperiode. Precies in die periode waren een aantal grote en bekende figuren uit de rederijkerij in de kamer actief. De drie voornaamste die het vermelden waard zijn, waren Anthonis de Roovere, Cornelis Everaert en Eduard de Dene⁸. De Heilige Geest werkte in die periode tevens actief mee aan allerlei grote stedelijke gebeurtenissen zowel binnen als bui-

-
- 5 De interessantste referentiewerken die we omtrent het ontstaan en de vroegste samenstelling en geschiedenis kunnen opgeven zijn: OOSTERMAN, J., *De gratie van het gebed. Overlevering en functie van Middelnederlandse berijmde gebeden*. Amsterdam, 1995, dl I, pp 189-204. en DERYCKE, L. en VAN BRUAENE, A.-L. "Sociale en literaire dynamiek en het vroeg vijftiende-eeuwse Brugge: de oprichting van de rederijderskamer De Heilige Geest ca. 1428". Te verschijnen in: J. OOSTERMAN, (ed.), *Literaire cultuur in Brugge op de drempel van de rederijkerstijd*.
 - 6 RAMAKERS, B.A.M., *Toneelkunst en processiecultuur in Oudenaarde tussen Middeleeuwen en Moderne Tijd. Spelen en Figuren*. Amsterdam, 1996, p 98.
 - 7 DERYCKE, L. en VAN BRUAENE, A.-L. "Sociale en literaire dynamiek en het vroeg vijftiende-eeuwse Brugge".
 - 8 Over deze drie figuren (Anthonis de Roovere, Eduard de Dene en Cornelis Everaert) werd in het verleden reeds heel wat onderzoek gedaan, voornamelijk vanuit literair oogpunt. Als bibliografische referenties vonden we de volgende monografieën en artikel het vermelden waard: MAK, J.J., *Gedichten van Anthonis de Roovere, naar alle tot dusver bekende handschriften en oude drukken*. Zwolle, 1995; OOSTERMAN, J., "Spelen, goede moraliteiten en eerbare esbattermenten. Anthonis de Roovere en het toneel in Brugge". in: H. VAN DIJK en B. RAMAKERS, *Spel en spektakel. Middeleeuws toneel in de Lage Landen*. Amsterdam, 2001, pp 154-177; VAN VINCKENROYE, F., "Onbekende gedichten van Anthonis de Roovere". *Spiegel der Letteren*, 4 (1960), p 1 e.v.; VIAENE, A., "Nieuwe jaer van Brugghe. Een gelegenheidsgedicht van Anthonis de Roovere 1480". *Biekorf*, 60 (1959), p 7 e.v.; VIAENE, A., "Anthonis de Roovere, stadsdichter van Brugge

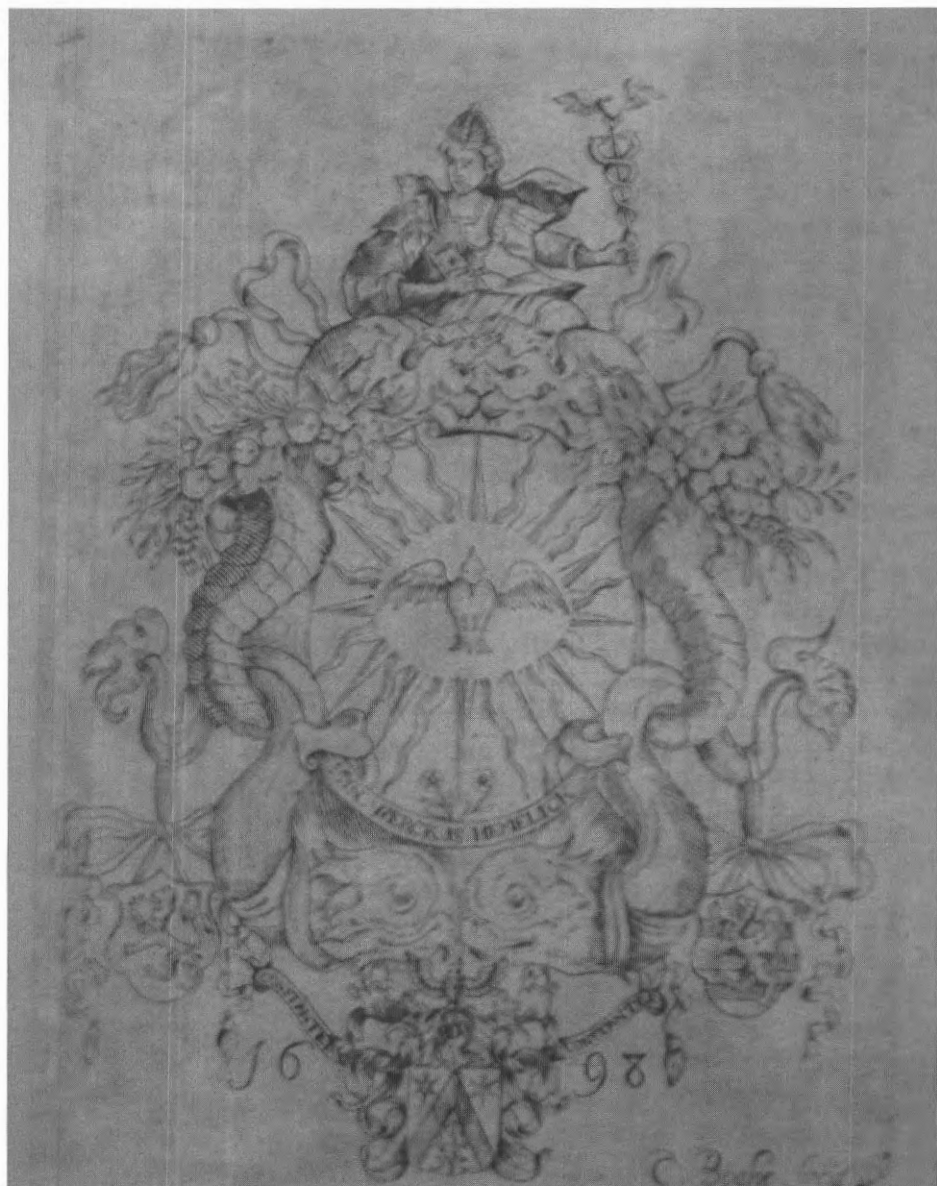
ten de stad: Blijde Inkomsten, landjuwelen, tornooien in binnen- en buitenland, processies, toneelopvoeringen, begrafenisplechtigheden, ...⁹ Onderzoek van W. Hüsken wees uit dat de rederijkerskamer gedurende de vijftiende eeuw de Heilig-Bloedprocessie opvrolijkte met een aantal kleine toneelstukken¹⁰.

Het doodschuldbconcept

Dit onderzoek naar de sociale achtergrond van het rederijkersbestand kon enkel tot stand komen bij gratie van het bewaarde bronnenmateriaal. Voor de kamer van De Heilige Geest hadden we het geluk om in het Brugse stadsarchief op een tweetal doodschuldboeken te stoten¹¹. Deze boekbanden bevatten samen een achthonderdtal aktes, die de kandidaat-leden bij hun intrede in het gilde moesten laten registreren en ondertekenen en waarin ze een zogenaamde doodschuld of doodgeld aan het gilde beloofden¹².

(1466-1482)". *West-Vlaanderen*, 12 (1963), pp 205-21; WILLEMYNS, R., "Iets over de taal van de "Rethorische werken" van Anthonis de Roovere". *Verslagen en mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde*, (1967) 1, pp 557-573; DEGROOTE, G., "Eduard de Dene (1505-ca. 1578)". *Leuvense Bijdragen*, 34 (1942), pp 126-141; GEIRNAERT, D., "Werk van Eduard de Dene in 16de-eeuwse drukken". *Jaarboek de Fontaine*, 33 (1982-83) 1, pp 245-262; SCHOUTEET, A., "De Brugse rederijker Eduard de Dene". *West-Vlaanderen*, 12 (1963), pp 213-219; HÜSKEN, W.N.M., "Cornelis Everaert en de troon van Salomon". *Ons geestelijk erf*, 65 (1991), pp 144-164; MULLER, J.M., "Een rederijker uit den tijd der hervorming, Cornelis Everaert". *Onze Eeuw*, 4 (1908), pp 88-124; MULLER, J.W. en SHARPE, L. (eds.), *Spelen van Cornelis Everaert*. Leiden, 1920.

- 9 VAN DEN BUSSCHE, A., *Hoofdcamerae vander rhetoricken van den heylichen Gheest, Brugge 1428-1998*. Brugge, 1999, p 42.
- 10 HÜSKEN, W.N.M., "Kroniek van het toneel in Brugge". *Verslagen en mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, 21 (1992), p 226. Voor de zeventiende en achttiende eeuw was het niet mogelijk om de actieve rol van de kamer bij feestelijkheden en processies aan te tonen.
- 11 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, nr. 389/6: *Doodschuldboek (1616-1704)*, en BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, nr. 389/7: *Doodschuldboek (1697-1790)*. Zie VANDEWALLE, A., *Beknopte inventaris van het stadsarchief Brugge*. Brugge, 1979, p. 145.
- 12 Aangezien het doodschuldbconcept in vele soorten gilden en genootschappen voorkomt, zijn een aantal termen voorhanden om dit begrip aan te duiden. In de rederijkerskamer van De Heilige Geest wordt nagenoeg altijd de term *doodschuld* gebruikt. In de bronnen van allerlei andere broederschappen en gilden vindt men

Deze ets, afgedrukt in het tweede doodschuldenboek van de rederijderskamer, toont in het midden van de tekening een duif, die de Heilige Geest voorstelt. Bovenaan troont Vrouwe Rhetorica. (BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, nr. 389/9 *Doodschuldenboek* (1697-1790))

In 1616 besliste het bestuur van De Heilige Geest, de zogenaamde *heeren derthiene*, om vanaf 31 mei van dat jaar de doodschuldaktes, die de leden bij hun inschrijving moesten ondertekenen, in een nieuw doodschuldenboek te registreren. Door het gebrek aan dergelijk bronnenmateriaal in de zestiende eeuw, is het onduidelijk of men voordien ook al een soortgelijk register bijhield, dan wel of de rederijerskamer hiermee de grote stap zette naar een schriftelijke neerslag van haar ledenbestand. Hoe het ook zij, met het openen van dit boek gaven het gilde en zijn bestuur uitdrukking aan hun wil om de doodschulden te groeperen en aldus over een overzicht van de leden te beschikken wat tevens een betere controle op de betaling van de schulden mogelijk maakte. Hoewel ze niet voor de volle honderd procent in hun opzet slaagden – in het archief van De Heilige Geest kan men namelijk nog op ettelijke andere plaatsen losse aktes van doodschuld aantreffen – wijst dit toch op een striktere opvolging van de doodschuldboekhouding.

De doodschuld zelf kan gedefinieerd worden als “*een soort verbintenis, die elke nieuwe confrater aangaat om bij zijn dood een bepaalde som te schenken aan het gezelschap*”¹³. Op het gevaar af in anachronismen te vervallen, zou in hedendaagse terminologie gesproken kunnen worden van een *codicil*¹⁴, waar een schenking door een individu wordt beloofd aan een welbepaalde organisatie. De doodschuld bij intrede was een traditie in het vroegmoderne verenigingsleven en was bij tal van organisaties in de Nederlanden in voege: de schuttersgilden (in Brugge: Sint-Jorisgilde, Sint-Sebastiaansgilde, Sint-Michielsgilde en Sint-Barbaragilde)¹⁵, diverse broederschappen (bijv. de broederschap

evenwel vaak ook de term *doodgeld*. Zie hiervoor ook: TRIO, P., *Volksreligie als spiegel van de stedelijke samenleving. De broederschappen te Gent in de late Middeleeuwen*. Leuven, 1993, pp 148-149.

- 13 VANHOUTRYVE, A., *Zo leefden de Brugse wapengilden. Archiers, scelfscotters, busseschieters en hellebardiers*. Brugge, 1999, p 44. Ook Luwel hanteert een analoge definiëring van het concept: “*De doodschulden waren (...) beloften van na de dood een zeker bedrag aan de gilde te zullen betalen en schenken*”. LUWEL, M., *Twee eeuwen rederijersbedrijvigheid te Brugge, 1600-1800*. Onuitgegeven doctoraatsverhandeling, Universiteit Gent, 1950, p 260.
- 14 Een codicil kan worden gedefinieerd als een “*door de erflater geheel met de hand geschreven en ondertekende akte waarin slechts bepaalde beschikkingen kunnen worden gemaakt*”. COPPENS, H., *Archiefterminologie. Archiefstermen voor het gebruik in het Rijksarchief*. Miscellanea archivistica, Manuale, 5, Brussel, 1990, p 66.
- 15 VANHOUTRYVE, A., *Zo leefden de Brugse wapengilden*, p 46.

van de HH. Cosmas en Damianus, van het Heilig Sacrament, van de Heilige Carolus Borromeus)¹⁶, etc.

Over het hoe en waarom van dergelijke inschrijvingen die gepaard gingen met de belofte van een doodschuld, is moeilijk enige uitspraak te doen. Slechts enkele historici en volkskundigen hebben de moeite genomen om het concept van doodschulden onder de loep te nemen, wat mede te wijten is aan het kleine aantal gegevens dat omtrent dit onderwerp terug te vinden is. Enkel in statuten, reglementen of processtukken in verband met betwistingen van de doodschuld kunnen gegevens worden aangetroffen. Het merendeel van de volgende conclusies zijn dus slechts hypothesen die gebaseerd zijn op de inschrijvingsakten en gegevens met betrekking tot de gebruiken binnen de kamer.

Zoals eerder aangegeven, werden de doodschuldbeloften onder de vorm van aktes in een speciaal daartoe opgesteld register, het doodschuldenboek, genoteerd. De aktes die door de kandidaat-leden van De Heilige Geest zelf werden ingeschreven, verschillen echter sterk op gebied van lengte en inhoud.

Bij de registratie kon men een aantal modelformuleringen volgen die dan ook doorheen de hele zeventiende eeuw weinig evolutie kenden. Bij wijze van voorbeeld: “*Up den derthiendach XVI twintich zoo heeft mijn heer Roelandt de Grass, heere van Nocre, burgemeester van de commune der stede van Brugghe beloofd over zijn dootschuld de somme van dertich schellingen grooten. Roland de Grass*”¹⁷. Daarbij werden vaak verschillende apostilles genoteerd, zowel door de nieuwe gildenbroeder als door een griffier, klerk of bestuurslid¹⁸. Vaak zijn uit deze bijschriften veel meer gegevens te halen dan uit de aktes zelf.

16 VANDEWALLE, A., *Beknopte inventaris van het stadsarchief Brugge*, p 140 en VAN HOUTTE, J.A., *De geschiedenis van Brugge*. Tielt, 1982, p 373 e.v.

17 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, nr. 389/6: *Doodschuldenboek* (1616-1704), f° 10 r° (akte 2).

18 We willen ons aansluiten bij de visie van Paul TRIO. Hij ziet de voornaamste bedoeling van deze annotaties in de identificatie van de leden (b.v. om homonimen te onderscheiden). Toch mag volgens hem een zekere willekeur van degene die met de optekening belast was, niet worden uitgesloten. Zo zal de optekening waarschijnlijk anders verlopen wanneer de optekenaar het nieuwe broederschapslid persoonlijk kende dan wanneer de nieuweling een vreemde voor hem was. TRIO, P., *Volksreligie als spiegel van de stedelijke samenleving*, p 202.

Hoewel de meerderheid van de doodschuldakten bestaat uit deze standaardformule – al dan niet met bijschriften in de marge – is het in een aantal gevallen echter duidelijk dat het een kandidaat-lid vrij stond zijn eigen inschrijving op te stellen. Sommige rederijkers ontwierpen dan ook een volledig eigen formuleringwijze. Die kon variëren van een korte eenregelige opmerking tot tientallen in rijm geschreven dichtverzen. Niettemin zijn deze laatste slechts uitzonderingen die vooral rond de jaren 1798 en 1799 voorkomen, wat hoogstwaarschijnlijk eerder te maken heeft met een aantal specifieke omstandigheden in die periode¹⁹. Met uitzondering van laatstgenoemde periode, kon bij het noteren en opstellen van de aktes helaas geen echte stijgende of dalende tendens van formalisering worden opgemerkt.

Het is tevens opvallend dat het doodschuldenregister geen duidelijk vast te stellen auteur heeft. Er was met andere woorden geen specifieke persoon aangesteld om de aktes te noteren. Er zijn ook tal van moeilijkheden om de schrijvers te identificeren: in een 190-tal gevallen kan vermoed worden dat het kandidaat-lid zijn inschrijving zelf noteerde. Dit kan bepaald worden aan de hand van het onderschrift en de schrijfwijze van de naam²⁰. Voor de andere registraties kan worden vermoed dat er een beurtrol bij de *Heeren Derthiene* bestond. Bepaalde handschriften blijken immers na verloop van tijd telkens terug te komen. Hoewel er op regelmatige tijdstippen een griffier en een klerk in het gilde werden aangesteld, vinden we in de doodschuldboeken geen sporen van hun handschrift terug. Hun bijdrage bleef blijkbaar beperkt tot de resolutieboeken, processtukken en andere officiële stukken.

19 VANHOUTTE, P., *“Mijn werck es hemelick”*. De rederijderskamer van De Heilige Geest te Brugge (1616-1700). Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Universiteit Gent, 2003, pp 118-121.

20 Het is zo dat in een groot aantal gevallen de spellingswijze van de naam in de akte en de schrijfwijze van de signatuur niet overeenkomen. Dit is niet abnormaal, de vroegmoderne maatschappij kende immers nog geen voorkeurspelling. We hebben evenwel als veronderstelling genomen dat een persoon zowel zijn naam als zijn handtekening op dezelfde manier zou spellen - we zien dit als een identiteitsbepalend element voor elk individu - terwijl het goed mogelijk is dat hij de naam van een ander misschien wel op verschillende manieren zou schrijven. Bij de identificatie van de schrijver werd tevens rekening gehouden met het handschrift, de schrijfwijze en de modus die zowel in de akte als in de signatuur werden gebruikt.

Door deze grote willekeur aan externe kenmerken verkeren we niet alleen in het ongewisse betreffende de formaliteiten van de doodschuld, ook het uiteindelijke doel ervan blijft onduidelijk. We hebben een sterk vermoeden dat de doodschuld binnen de kamer van De Heilige Geest als een verplichting beschouwd werd, dit in tegenstelling tot sommige andere broederschappen²¹. Voor de periode 1616 tot 1704 treffen we in het doodschuldenboek 826 inschrijvingen aan. Het lijkt ons onwaarschijnlijk dat de vereniging daarnaast nog een groot aantal leden telde die geen doodschuld betaalden. Het merendeel van de personen die in andere bronnen van de rederijkerskamer voorkomen – zoals bijvoorbeeld het resolutieboek²², de processtukken²³ of het boek van de prijsvragen en antwoorden²⁴ – liet eerst een optekening in het doodschuldenboek opnemen. Zo'n 41 % van de personen die in het resolutieboek voorkomen, bleken bij nader onderzoek niet ingeschreven in het doodschuldenboek²⁵. Op het eerste gezicht lijkt dit cijfer aanzienlijk, maar bij nader onderzoek blijkt het hier voornamelijk om buitenstaanders te gaan die ofwel meewerkten aan de hoofdmanintredes ofwel de kamer in de loop van de zeventiende eeuw vereerden met een bezoek.

Daarenboven treffen we zeer weinig sporen aan van enige andere drempel voor het gewone lidmaatschap onder de vorm van financiële verplichtingen, zoals bijvoorbeeld een bijkomend intrede-, week- of jaargeld. Slechts eenmaal wordt in het resolutieboek gesproken over de inning van een jaargeld²⁶, maar voor of na die datum blijven alle sporen uit. Het is onzeker of de rederijkers deze jaarlijkse bijdrage zo

21 Zie tevens TRIO, P., *Volksreligie als spiegel van een stedelijke samenleving*, p 149 e.v.: Hij stelt dat de doodschuld “niet altijd een verplichtend karakter had. Maar deze vrijblijvendheid kenmerkte alleen diverse broederschappen waarvan het ontstaan rond het midden van de XVde eeuw en daarna te situeren viel. Bij oudere broederschappen was het betalen van een vastgelegd doodgeld inherent aan het lidmaatschap.”

22 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, nr. 389/2: *Resolutie- en memorieboek* (1640-1709).

23 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, nr. 389/18: *Processtukken* (1585-1701).

24 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, nr. 389/9: *Prijsvragen en antwoorden* (1691-1700).

25 Zie de prosopografische databank als bijlage bij VANHOUTTE, P., *“Mijn werck es hemelick”*.

26 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, nr. 389/2: *Resolutie- en memorieboek* (1640-1709), f° 70 r°.

vanzelfsprekend achtten dat ze er niet aan dachten om dit periodiek in hun resolutieboek op te nemen; dan wel of het hier om een eenmalige actie gaat, een unieke poging tot het invoeren van een bijkomend lidgeld. Ook de rekeningen uit de achttiende eeuw konden ons geen uitsluitsel geven; met geen woord over een jaargeld gerept wordt. Over het doodgeld kunnen we echter wel duidelijk zijn: het was inherent aan het lidmaatschap van de Brugse rederijderskamer van De Heilige Geest.

Naast een duidelijke definiëring van het doodschuldbegrip, interesseert ons ook het uiteindelijke doel van dit doodgeld: welke verplichtingen hield deze doodschuld precies in, waarvoor werd het geld gebruikt dat in de doodschuld aan het gilde werd toegekend, etc.? De meeste auteurs zien de doodschuld als een financiële bijdrage die een broederschap, genootschap, etc. verwerft en in ruil waarvoor die gilde de verplichting krijgt om een zielenmis ter ere van de schenker te laten opdragen²⁷. Ook bij de rederijderskamer van De Heilige Geest was dat hoogstwaarschijnlijk het geval.

Hierbij dient echter een kleine kanttekening te worden gemaakt. Veel van de nieuwe leden hielden er immers aan vast om in hun registratie nog eens extra te benadrukken dat er na hun overlijden een mis ter ere van hun ziel gecelebreerd moest worden. We kunnen ons dan ook de vraag stellen of deze wens zo expliciet zou worden vermeld indien het als een vanzelfsprekendheid gold dat de doodschuldbetaler na zijn overlijden een mis *pro remedio animae* kreeg. In een groot aantal gevallen wordt de aanwezigen in de requiemmis zelfs een geldelijke som aangeboden, “voor wie sal comen offeren ter mijner sielsmisse”²⁸. Omwille van de grote nadruk die aldus werd gelegd op de aanwezigheid van medegildenbroeders in de eucharistieviering, kunnen we ons afvragen of de leden van de rederijderskamer hun geestelijke plichten al dan niet ernstig namen²⁹. Absenteïsme blijkt namelijk

27 TRIO, P., *Volksreligie als spiegel voor een stedelijke samenleving*, p 149; KRUISEHEER, C.I., *De Onze Lieve Vrouwe-broederschap te Doesburg, ca. 1397-1580*, p 19, en JONGERIUS, H.A.M., “De broederschap der Ellendige Zielen aan de Buurkerk te Utrecht, 1436-1520”. *Jaarboek Oud-Utrecht*, z. jg. (1989), p 9-36.

28 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, nr. 389/6: *Doodschuldenboek* (1616-1697), f° 73 v° (akte 4).

29 Door het gebrek aan statuten en reglementen met betrekking tot de rederijderskamer van De Heilige Geest wordt nergens expliciet melding gemaakt van deze verplichting. We kunnen niettemin aannemen dat deze verplichting waarschijnlijk

een van de voornaamste problemen waarmee de rederijkerij tijdens de zeventiende eeuw te kampen had. De rederijderskamers waren hiervoor extra kwetsbaar aangezien deze organisaties het vooral van vrijwillige inzet moesten hebben³⁰. Niet alleen de verplichte requiemmissen, maar ook de vergaderingen van De Heilige Geestkamer zelf lokten steeds minder aanwezig. Vaak lieten zelfs een aantal bestuursleden het afweten op vergaderingen of op religieuze plechtigheden naar aanleiding van bepaalde feestdagen³¹.

Nochtans bleek in de sociale context van de tweede helft van de zeventiende eeuw een groeiende zorg aanwezig voor het leven na de dood. Door de Contrareformatie was er een hernieuwde belangstelling gegroeid voor de concepten hel en vagevuur³². Onder druk van de katholieke Kerk ontstond de overtuiging dat een leven in het teken van het *quotidie morior* samen met een omvangrijke uitvaart slechts het zielenheil tegemoetkwam³³. Dat idee uitte zich onder andere in een verlangen naar collectieve regelingen in verband met begrafenissen en de wens dat de teraardebestelling door talrijke vrienden en kennissen werd bijgewoond³⁴. We kunnen een duidelijke parallel vaststellen met de bepalingen die in heel wat testamenten voorkomen. Ook

wel gold binnen de kamer, omdat zoveel andere broederschappen, genootschappen en gilden in Brugge en ook veel rederijderskamers zowel in Vlaanderen als daarbuiten ze kenden.

- 30 GROOTES, E.K., "De ontwikkeling van de literaire organisatievormen". *De Zeventiende eeuw*, 8 (1992) 1, p 55.
- 31 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, nr. 389/2: *Resolutie- en memorieboek (1640-1709)*. Vanaf 1661 worden op regelmatige tijdstippen de namen van de afwezige bestuursleden genoteerd. Uit deze aanduidingen kan worden afgeleid dat de "heren dertien" bijna nooit voltallig konden vergaderen.
- 32 BLACK, C., *Italian Confraternities in the sixteenth century*. Cambridge, 1989, p 30.
- 33 Voor meer informatie rond de zorg voor de dood in de vroegmoderne periode: ARIES, P., *Het uur van onze dood: duizend jaar sterven, begraven, rouwen en gedenken*. Amsterdam, 1987.
- 34 THIJS, A., "Religieuze rituelen in het emancipatieproces van Vlaamse en Brabantse handwerkgezellen (zestiende tot negentiende eeuw)", in: C. LIS en H. SOLY (eds.), *Werken volgens de regels. Ambachten in Brabant en Vlaanderen, 1500-1800*. Brussel, 1994, p 240. Voor meer informatie omtrent de gebruiken in de Nederlanden rond overlijden en dood en hun schriftelijke neerslag in testamentaire bepalingen verwijzen we onder andere naar: MEILLANDER, V., *De studie van de doodschuld te Middelburg in een comparatief kader (17de-18de eeuw)*. Onuitgegeven licentiaatverhandeling, Universiteit Gent, 1984, en NOWE, R., *Begrafenisrituelen te Brugge (1670-1820) Statistische studie over de testamentaire beschikkingen*. Onuitgegeven licentiaatverhandeling, Universiteit Gent, 1980.

daar bereikt in volle baroktijd de zorg voor de begrafenis en de mis-
sen *pro remedio animae* een climax. In het kader daarvan is het mis-
schien niet verwonderlijk dat de nieuw ingeschrevenen hun gilden-
broeders via allerlei giften - zowel financieel als materieel - naar hun
begrafenis trachtten te lokken. We mogen ook niet vergeten dat een
druk bijgewoonde uitvaartdienst bijdroeg tot het prestige van de
overledene en zijn familie. De dood werd aangegrepen om voor een
laatste keer de sociale status in de maatschappij te manifesteren.

We kunnen de giften in ruil voor het bijwonen van de uitvaart-
plechtigheid ook kaderen binnen een aantal volkskundige gebruiken
uit die tijd. In sommige streken was het namelijk de gewoonte om na
de mis de vrienden en kennissen *huilbier*, *leedbier* of *troostelbier* aan te
bieden³⁵. We troffen een aantal optekeningen aan in de staat van goed
van de Brugse zilversmid Pieter Moreeuw³⁶, tevens lid van De Heilige
Geest³⁷, die een duidelijker beeld geven van hoe dit in zijn werk ging.
De zilversmid vermeldt naast de betaling van de doodschuld³⁸, ook de
betaling van "*wisselgelt over de thaire gedaen bij de gildebroeders van
retorica als ordinaire*"³⁹. Er werd dus de aanwezige rederijkers een
dronk aangeboden na de begrafenis. De rederijkers van De Heilige
Geest waren zeker niet de enige die deze traditie in ere hielden. Ook
sommige schuttersgilden lieten na een begrafenisdienst een *lijkmaal-
tijd* organiseren in hun doelen⁴⁰. Een parallel kan worden getrokken
met de begrafenismaaltijden die heden ten dage nog steeds worden
aangeboden aan een aantal familieleden en vrienden. Het schenken
van eetbare goederen⁴¹ als doodschuld en gift aan de aanwezige gil-

35 ROOIJAKKERS, G., *Rituele repertoires: volkscultuur in oostelijk Noord-Brabant 1559-1853*. Nijmegen, 1994, pp 321-322.

36 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, *Staten van goed*: nr. 8719: Staat van goed Pieter Moreeuw, gestorven op 15 september 1729.

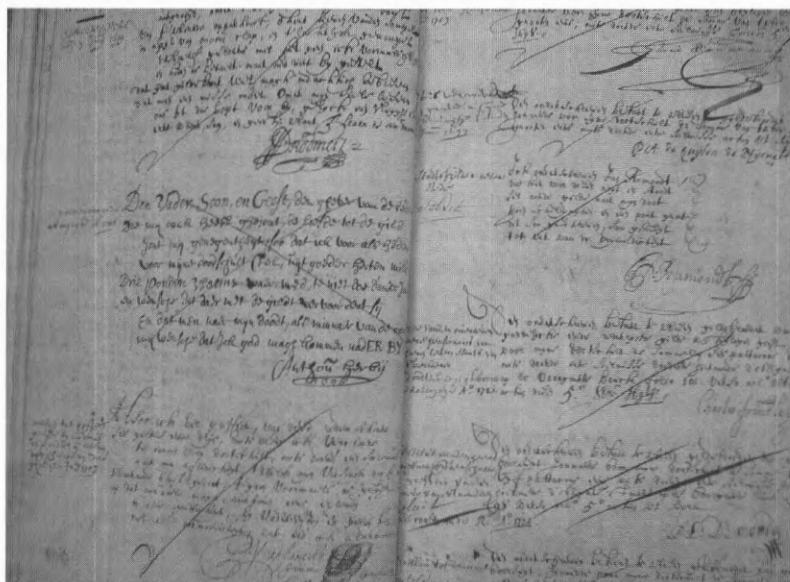
37 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, nr. 389/6: *Doodschuldenboek* (1616-1704), f° 99 v° (akte 7).

38 "*Voorts betaelt aan Jeronimus Maelfeyt over de doodschult van de overleden inde confrerie van retorica binnen desen staet veerthien schellynghen grooten*" : BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, nr. 8719: Staat van goed Pieter Moreeuw, gestorven op 15 september 1729, f° 24 v°.

39 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, nr. 8719: Staat van goed Pieter Moreeuw, gestorven op 15 september 1729, f° 25 v°.

40 KNEVEL, P., *Burgers in het geweer. De schutterijen in Holland, 1550-1700*. Hilversum, 1994, p 291.

41 Twee goede voorbeelden die in de doodschuldenboeken kunnen worden teruggevonden zijn enerzijds de akte van Gillis van Copenolle (10 november 1698)

Het doodschuldenboek van De Heilige Geest. (BRUGGE, *Stadsarchief*; Oud Archief, nr. 389/6 *Doodschuldenboek* (1616-1709))

denbroeders in de zielmis kan waarschijnlijk ook binnen dit kader geïnterpreteerd worden.

Voor het concrete verloop van de inning van de doodschuld moeten we tenslotte terugvallen op de boekhouding van de achttiende eeuw aangezien er voor De Heilige Geest geen rekeningen uit de zeventiende eeuw bewaard zijn gebleven. Deze kunnen we aanvullen met nota's in het resolutieboek en een aantal bijschriften in het doodschuldregister zelf. Hoewel we uit kleine details - zoals allerlei bijschriften bij de inschrijvingsakten - kunnen afleiden dat sommige rederijkers reeds voor hun dood hun schuld bij de kamer vereffenden, staat bij het concept *doodschuld* het overlijden van de rederijker centraal. Na het overlijden werd de betaling van de doodschuld door De

die "3 mael 3 stopen wijn ende 3 bauten" schenkt en anderzijds die van Ignatius Walleijn (20 oktober 1699) die een doodschuld van "3 coppels coninen" laat registreren. BRUGGE, *Stadsarchief*; Oud Archief, nr. 389/6: *Doodschuldenboek* (1616-1704), f° 9 r° (akte 2), en BRUGGE, *Stadsarchief*; Oud Archief, nr. 389/6: *Doodschuldenboek* (1616-1704), f° 101 v° (akte 3).

Heilige Geest gevorderd bij de erfgenamen. Waarschijnlijk werd de som opgehaald door de deken van het gilde, die het nadien ook in de rekeningen opnam. De rederijkers volgden de betalingen goed op: in het resolutieboek bevinden zich enkele lijstjes waarin de toenmalige deken de status van de doodschuldboekhouding zorgvuldig noteerde. Soms werd in het doodschuldenboek zelfs het tijdstip vermeld wanneer de erfgenamen van een bepaald lid diens schuld hadden ver-effend. Echte twisten omtrent de betaling van de doodschuld komen in het archief van de rederijkerskamer niet voor. De gevonden processtukken gaan meestal over renten die verscheidene bestuursleden aanbelangden. Daardoor kunnen we veronderstellen dat het redden van het zielenheil van de overledene voor de erfgenamen een voldoende doorslaggevend argument was om tot betaling over te gaan. De bedragen waren vaak zeer bescheiden, wat de betaling ervan hoogstwaarschijnlijk ook ten goede kwam.

Socio-professionele doorsnede van het ledenbestand

De vermelde doodschuldregistratie stelde ons in staat een vollediger beeld te schetsen van de populatie van De Heilige Geest gedurende het grootste deel van de zeventiende eeuw. In de hedendaagse rederijkershistoriografie zien we een doorgedreven polariteit tussen verschillende onderzoekers opduiken omtrent de problematiek van de populatie en de activiteiten van een rederijkerskamer in de "ijzeren eeuw". Het klassieke beeld, verdedigd door historici zoals E.K. Grootes en J. Zijlmans, toont een rederijkerij die tijdens de zeventiende eeuw verviel in boers en ongeciviliseerd gedrag⁴². Drinkbroers van laag allooi maakten zich meester van de kamers en de maatschappelijke elite werd gedurende de zeventiende eeuw steeds minder bij de rederijkerij betrokken⁴³. Recent werd deze zienswijze echter ondermijnd door nieuw historisch en literatuurhistorisch onderzoek dat de populatie van een rederijkersgezelschap steevast omschrijft als voortkomend uit de hogere stedelijke middenklassen. "*De meesten waren*

42 ZIJLMANS, J., *Vriendenkringen in de zeventiende eeuw. Verenigingsvormen van het informele culturele leven te Rotterdam*. Den Haag, 1999, p 222.

43 GROOTES, E.K., "De ontwikkeling van de literaire organisatievormen", p 55.

welgestelde en ontwikkelde ambachtsmeesters, vooral uit de hooggespecialiseerde en artistieke ambachten”, aldus Anne-Laure Van Bruaene⁴⁴. Bart Ramakers en Arjan van Dixhoorn zien de rederijerskamers in zowel Noord als Zuid gedurende de zeventiende en achttiende eeuw evolueren tot een soort eliteclubs voor de stedelijke burgerij, waarin de gezelligheid stilaan gaat primeren op de literaire doelstellingen en ambities⁴⁵, zonder deze echter geheel te overschaduwen. Hierbij aansluitend is in de eerste helft van de zeventiende eeuw een duidelijke wijziging merkbaar in de activiteiten van een aantal kamers. Zo tastte bijvoorbeeld de concurrentie van rondreizende toneelgezelschappen en schooltoneel hun toneelmonopolie aan⁴⁶. De kamers werden hierdoor gedwongen van opzet te veranderen, wilden ze nog leden aantrekken.

Precies in het kader van deze stellingen leek het ons van belang het rekruteringspatroon van De Heilige Geest gedurende deze omstreken zeventiende eeuw na te gaan. Werd de kamer toen inderdaad bevolkt door Bruggelingen uit de laagste klassen of was het eerder de stedelijke elite die opteerde voor een lidmaatschap? De meest voor de hand liggende methode om op vragen naar sociale status een antwoord te krijgen, is de prosopografie. Deze werkwijze liet ons toe om uit een grote hoeveelheid losse, individuele gegevens vooralsnog enkele algemene conclusies te trekken. De gegevens uit de doods schuldenboeken werden daarvoor aangevuld met ander bronnenmateriaal, zowel opgesteld binnen de schoot van de rederijersadministratie als daarbuiten: het resolutieboek en het boek van de prijsvragen en antwoorden maar ook de schepenbankregisters van Brugge en het Brugse Vrije. Aldus werd geopteerd voor een beperkte prosopografie, wat te verklaren is door het grote aantal leden die in de uiteindelijke databank werd opgenomen. Het aantal zeventiende-eeuwse rederijers kwam op een totaal van 1113 personen te liggen.

Om een duidelijk beeld te krijgen van de plaats die de betreffende rederijers innamen op de sociale ladder spitsen we ons toe op een

44 VAN BRUAENE, A.-L., “Minnelijke rederijers, schandelijke spelen. De rederijerskamers in Brussel tussen 1400 en 1585”, in: J. JANSSENS en R. SLEIDERINK (eds.), *De macht van het schone woord. Literatuur in Brussel van de veertiende tot de achttiende eeuw*. Leuven, 2003, p. 125.

45 THIJS, A., *Van geuzenstad tot Katholiek bolwerk. Antwerpen en de Contrareformatie*. Turnhout, 1990, p. 232.

46 RYCKAERT, M. en VANDEWALLE, A. (eds.), *Brugge, geschiedenis van een Europese stad*. Tielt, 1999, p. 161.

aantal zogenaamde statusindicatoren. Deze statusindicatoren werden gekozen op basis van de vermeldingen in het doodsschuldenboek. Allereerst werd in de marge van de doodschuldakte veelal het beroep aangeduid, waaruit heel wat interessante conclusies konden worden getrokken met betrekking tot de professionele bezigheden van de Brugse rederijders. In tweede instantie behandelen we de politieke activiteit. Aan de hand van de vergelijking van de vermeldingen met de beschikbare lijsten van schepenen, burgemeesters en raadsleden van Brugge en het Brugse Vrije konden we vaststellen of er rederijders waren die politieke functies uitoefenden binnen de stad of regio. Ten slotte behandelen we nog een van de meest duidelijke statusindicatoren: het gebruik van titulatuur. Waren er leden van adellijken bloede en/of een academische niveau? Via het uitdiepen van deze drie aspecten trachten we een duidelijke sociale doorsnede te schetsen, zowel van de individuele leden als van de gehele kamer.

Professionele status van de leden van De Heilige Geest

In de eerste plaats bekijken we de professionele activiteiten van de Brugse rederijders. In de doodschuldbelofte wordt regelmatig een beroepsactiviteit vermeld (zie supra). Dit gebeurde echter niet systematisch. Meestal had dit tot doel homoniemen te onderscheiden. Voor de 795 mannelijke leden – bij vrouwen werd immers geen beroep aangeduid – die in de periode 1616 tot 1700 hun doodschuld lieten registreren, vinden we 242 beroepsaanduidingen, wat zo'n 30 % van de totale rederijderspopulatie bedraagt. Er kan dus sprake zijn van enige representativiteit voor de gehele groep.

Om een duidelijk overzicht te bekomen van de sectoren waarin de rederijders actief waren, werden de beroepsaanduidingen in een aantal categorieën ingedeeld. De basis voor deze indeling vonden we bij J. Denolf. In zijn studie over de Brugse bevolking omstreeks het jaar 1748 trachtte deze auteur immers een sociale stratificatie van de stad Brugge op te stellen op basis van de toenmalige volkstelling⁴⁷.

47 DENOLF, J., "Socio-professionele structuren binnen de Brugse samenleving rond het midden van de achttiende eeuw", in: J. DE BELDER, W. PREVENIER en C. VANDENBROEKE (eds.), *Sociale mobiliteit en de sociale structuren in Vlaanderen en Brabant van de late Middeleeuwen tot de 20^e eeuw*. Studia Historica Gandensia, CCLVII. Gent, 1983, pp 79-127.

*Professionele status van de leden van De Heilige Geest, 1616-1700*⁴⁸

Categorie	Heilige Geest	Aantal	%	% in de stad (1748) ⁴⁹
<i>Productiesector</i>		91	37,60%	59,55%
Land- en tuinbouw	1 hovenier ⁵⁰ , 1 landbouwer, 1 landsman, 1 pachter	4	1,65%	3,66%
Voeding en genot	12 bakkers, 4 beenhouwers, 1 beenhouwersknecht, 1 brouwer	18	7,44%	8,97%
Textiel	1 fusteinwever ⁵¹ , 1 saaiwerker, 1 tijkwever ⁵² , 2 lakensnijders, 2 garentwijnders, 2 twijnders, 1 zeilmaker	10	4,13%	20,91%
Kleding	1 kulkstikker, 1 handschoenmaker, 5 kleermakers, 1 knopenmaker	8	3,31%	7,55%
Leder en huiden	1 huidenvetter, 2 leertouwers	3	1,24%	4,35%
Bouw	1 dakdekker, 1 haardenmaker, 1 metselaar, 1 steenhouwer ⁵³	4	1,65%	5,48%
Houtbewerking	4 (stoel)draaiers ⁵⁴ , 2 schrijnwerkers, 6 timmermannen	12	4,96%	2,64%

48 Bron: prosopografische databank als bijlage bij VANHOUTTE, P., *“Mijn werck es hemelick”*. In de tabel werden Middelnederlandse beroepstermen overgenomen die zich niet leenden tot een hedendaagse omschrijving. De oorspronkelijke spelling is deze die door de kandidaat-leden in het doodschuldenboek werd gebruikt.

49 DENOLF, J., “Socio-professionele structuren binnen de Brugse samenleving”, pp 83-85.

50 De hoveniers vormden een aparte gilde die slechts tussen 1757 en 1761 onder rechtstreeks toezicht van de stedelijke overheid en dus op gelijke voet met de ambachten stond. VANDEWALLE, A., *Beknopte inventaris van het stadsarchief*, p 135.

51 De fusteinwevers hadden een eigen ambacht. Fustein was een gemengde stof van wol en katoen.

52 Tijkwevers waren textielbewerkers en maakten tycke, een stof die voornamelijk werd gebruikt voor het overtrekken van kussens of peulen. VERWIJS, J. en VERDAM, E., *Middelnederlandsch Woordenboek*, (Lemma Tycke).

53 De steenhouwers werden ondergebracht onder het ambacht van de metselaars. VANDEWALLE, A., *Beknopte inventaris van het stadsarchief*, p 135.

54 Draaiers of stoeldraaiers waren in Brugge lid van hetzelfde ambacht. In dit ambacht waren tevens de zeeffmakers en waslichtmakers opgenomen.

Metaal	1 klokgieter, 1 lantaarnmaker, 1 nagelmaker, 1 smid, 1 stadssmid, 3 tinnegieters	8	3,31%	2,24%
Papier & Boek	3 boekbinders, 3 drukkers	6	2,48%	0,24%
Verpakking	7 kuipers, 2 mandenmakers ⁵⁵	9	3,72%	2,21%
Luxeartikelen	1 goudsmid, 3 schilders ⁵⁶ , 1 stadsschilder, 1 tapijtsier ⁵⁷ , 3 zilversmeden	9	3,72%	0,79%
Varia		0	0 %	0,51%
<i>Dienstensector</i>		150	62 %	33,91%
Transport	4 rijkepijnders ⁵⁸ , 1 schipwerker, 1 schipper	6	2,48%	4,98%
Handel	1 herbergier, 1 oudkleerkoper, 1 kruidenier, 1 fruitenier ⁵⁹ , 12 koopmannen, 2 tappers, 5 visverkopers	23	9,50%	9,98%

VANDEWALLE, A., *Beknopte inventaris van het stadsarchief*, p 133. In het doodschuldenboek van De Heilige Geest staat bij één persoon het beroep *draaiier* aangegeven, bij de andere drie de vermelding *stoeldraaiier*. Het is niet duidelijk of de tijdgenoot een onderscheid tussen de beide beroepen maakte.

- 55 De mandenmakers werden tussen 1439 en 1462 verenigd met het ambacht van de draaiers. In 1464 werd het bij het ambacht van de lissekleedwevers (wevers van bankbekledingen) ondergebracht, in 1523 werd het weer afgescheiden en later er opnieuw bijgevoegd. VANDEWALLE, A., *Beknopte inventaris van het stadsarchief*, p 135.
- 56 Het ambacht waarin de schilders waren vertegenwoordigd, groepeerde tevens de beeldhouwers, stofschilders, spiegelmakers, glazeniers, zadel- en garelmakers. BLOCKMANS, W., "The creative environment: incentives to and functions of Bruges art production", in: M.W. AINSWORTH (ed.), *Petrus Christus in Renaissance Bruges. An interdisciplinary approach*. Turnhout, 1995, p 12.
- 57 Tapiissiers, sarazinoyswerkers of tapijtsiers hadden hun aandeel in de productie van tapijten, een luxegoed bij uitstek. VANDEWALLE, A., *Beknopte inventaris van het stadsarchief*, p 142.
- 58 De rijkepijnders stonden in voor de goederen die bestemd waren voor het weeghuis. Ze moesten deze bewaken en vervoeren. VANDEWALLE, A., *Beknopte inventaris van het stadsarchief*, p 149. Hun belangrijkste opdracht moet evenwel het vervoer van de goederen zijn geweest. Volgens Dambruyne moet het beroep worden geïnterpreteerd als *draggers van zakken graan*. DAMBRUYNE, J., "Rijkdom, materiële cultuur en sociaal aanzien. De bezitpatronen en investeringsstrategieën van de Gentse ambachten omstreeks 1540", in: C. LIS en H. SOLY (eds.), *Werelden van verschil. Ambachtsgilden in de Lage Landen*. Brussel, 1997, p 201.
- 59 Het beroep *fruytenier* moet volgens Dambruyne als fruithandelaar worden geïnterpreteerd. DAMBRUYNE, J., "Rijkdom, materiële cultuur en sociaal aanzien", p 201.

Personeel	1 valet, 1 knape	2	0,83%	2,38%
Onderwijs en cultuur	7 schoolmeesters, 2 studenten	9	3,72%	1,74%
Kerk	1 abt, 3 kanunniken ⁶⁰ , 9 kapelaans, 1 kloosterling, 1 promotor van het geestelijke hof ⁶¹ , 13 priesters, 1 vicaris	29	11,98%	4,20%
Administratie	4 klerken, 1 <i>taelman</i> ⁶² , 1 amman, 1 baljuw, 1 bode, 1 controleur van 's konings comptoir, 1 concierge van het Vrije, 4 commiezen, 1 deur- waarder van het consistorie ⁶³ , 1 deurwaarder van de Raad van Vlaanderen, 3 griffiers, 1 substituut voor de griffier, 1 officiaal van de Berg van Barmhartigheid, 4 ontvangers, 1 post ⁶⁴ , 1 portier, 6 pensionarissen ⁶⁵ , 1 present- meester ⁶⁶ , 1 advocaat fiscaal	35	14,46%	3,39%

- 60 Bij twee van deze kanunniken vinden we de expliciete vermelding dat ze verbonden waren aan het kapittel van de Sint-Donaaskathedraal op de Brugse Burg.
- 61 De promotor van het geestelijk hof vervulde de rol van promotor in de kerkelijke officialiteit.
- 62 “*Taelman*: 1/ Redenaar 2/ Advocaat, pleitbezorger, hij die in rechte voor iemand optreedt 3/ Bij uitbreiding: advocaat, voorspraak, hij die iemands belangen bepleit, voor iemand pleit 4/ Heraut, hij die in iemands naam roem verkondigt, iemand die “enes woerde spreect” 5/ Raadsman, middelaar, scheidsrechter 6/ Tolk. In latere tijd is *taelman* in Vlaanderen, evenals in het Middelnederlands, de naam van een ambtenaar.” VERWIJS, J. en VERDAM, E., *Middelnederlandsch Woordenboek*, (Lemma *Taelman*). In Brugge waren verschillende “taellieden” in dienst van de stedelijke administratie. Het was hun taak in te staan voor de rechtsgeldigheid van een proces, met name wat betreft de formele kenmerken van de rechtspraak voor de schepenbanken. VAN HOUTTE, J.A., *Geschiedenis van Brugge*, p 321.
- 63 Met het consistorie wordt hier waarschijnlijk naar de Raad van Vlaanderen verwezen.
- 64 Post wijst waarschijnlijk op de functie van bode in dienst van het stadsbestuur. We verwijzen hiervoor naar een toevallige vondst in de Gentse stadsrekeningen. Daarin staat ene P. de Somere vermeld als zijnde *post van Brugghe*, die in 1605 een *goede tydinghe* naar de aartshertogen bracht. GENT, *Stadsarchief, Stadsrekeningen*, Reeks 400/114, f° 274. Ook binnen het Brugse Vrije was dit ambt hoogstwaarschijnlijk aanwezig.
- 65 De stedelijke pensionarissen nemen de algemene leiding van de administratieve diensten waar. Vanaf de 15^e eeuw dienden deze pensionarissen juridisch geschoold

Openbare orde en veiligheid	1 militair, 1 majoor, 7 kapiteins, 1 boogschutter	10	4,13%	1,69%
Vrije beroepen	9 advocaten, 1 apotheker ⁶⁷ , 1 boekhouder, 7 chirurgijns, 3 landmeters, 3 dokters, 5 procureurs, 1 procurator solutum	30	12,40%	2,75%
Varia	3 barbiers, 2 arbeiders op de markt, 1 <i>biddere</i> ⁶⁸	6	2,48%	2,80%
<i>Adel</i>	1 edelman ⁶⁹	1	0,41%	5,84%
<i>Onbepaald</i>		0	0 %	0,60%
		242	100 %	100 %

te zijn. MERTENS, J., "Bestuursinstellingen van de stad Brugge (1127-1795)", in: W. PREVENIER en B. AUGUSTIJN, *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*, Brussel, 1997, p 327.

- 66 De presentmeester was een stedelijke ambtenaar. Hij was hoogstwaarschijnlijk belast met het kopen van geschenken (en het beheren van het fonds daarvoor bestemd) die herhaaldelijk vanwege een stad aan verschillende vorsten en hooggeplaatste personen werden gegeven. VERWIJS, J. en VERDAM, E., *Middelnederlandsch Woordenboek*, (Lemma Presentmeester).
- 67 Apothekers vormden samen met de kruideniers een apart ambacht. VANDEWALLE, A., *Beknopte inventaris van het stadsarchief*, p 139.
- 68 De taak van de *bidders* was bij een overlijden de personen te gaan opzoeken die door de familie ter begrafenis *gebeden* werden. Ze bezorgden ook de rouwuitrusting en assisteerden bij de begrafenis. Het ambt werd in 1673 ingesteld als officie; het kon dan met andere woorden afgekocht worden van de overheid. VANDEWALLE, A., *Beknopte inventaris van het stadsarchief*, p 147. Silvester Cabooter werd in 1657 ingeschreven op het doodschuldenboek van de Heilig-Geestkamer en schreef *biddere* als aanduiding van zijn beroepsactiviteit. Hoogstwaarschijnlijk werd het dus een tweetal decennia voor de instelling als officie, reeds erkend als een zelfstandige en volwaardige beroepsactiviteit.
- 69 Hoewel *edelman* niet echt kan worden beschouwd als een beroep, kozen we er toch voor om deze notie in de beroepsclassificatie op te nemen. We geven een drietal argumenten ter verantwoording. Ten eerste geeft ook J. Denolf dit beroep als aparte beroeps categorie in zijn studie. Anderzijds werd het door de rederijker in kwestie ingeschreven als beroepsactiviteit, dit wil zeggen op dezelfde plaats en dezelfde wijze als de anderen hun beroep noteerden. Daarnaast moet deze beroepsaanduiding waarschijnlijk worden geïnterpreteerd als *zonder beroep*. Het was namelijk zo dat vele edelen zich uit het economische leven terugtrokken en gingen rentenieren, iets waarmee ze zich duidelijk als van adel wilden profileren. Het niet-werken werd dus als bewijs gezien van de hoge sociale standing. VAN DEN BERG, M., "De adel in de 18^e eeuw: een "leisure class"?", in: J. VERBESSELT, R. VAN ERMEN, e.a. (eds.), *De adel in het hertogdom Brabant*. Brussel, 1985, p 144.

Het eerste wat in deze beroepenindeling in het oog springt, is de hoge vertegenwoordiging van de dienstensector. Deze sector die niet zozeer producten fabriceert, maar vooral de verkoop van goederen en diensten op zich neemt, vertegenwoordigde zo'n 62 % van de beroepsaanduidingen binnen De Heilige Geest. Als we dit percentage vergelijken met de aanwezigheid van deze sector binnen de hele Brugse bevolking komen we tot een nog indrukwekkender resultaat. Een kleine 34 % van de stadsbevolking leverde meer dan 60 % van het ledenbestand van de kamer.

Opvallend hierbij is tevens de sterke aanwezigheid van commerciële beroepen. Volgens de enge interpretatie van het schema hierboven zien we een aanwezigheid van 9,80 %, wat iets onder het stedelijk gemiddelde ligt. Dit moet echter worden aangevuld met een aanzienlijk deel van de corporatief georganiseerde beroepen. We mogen immers niet vergeten dat een groot deel van de ambachtslieden hun producten niet alleen vervaardigde, maar deze ook zelf aan de man bracht, hetzij op de markt, hetzij in een eigen winkeltje met de hulp van vrouw en kinderen. Een verklaring voor het enthousiasme waarmee deze winkeliers, handelaars en kooplui lid werden van een dergelijk genootschap kan liggen in de functie die het verenigingsleven kon vervullen als medium voor klantenwerving. Als actief lid van een genootschap, gilde of rederijderskamer kon men immers potentieel cliënteel ontmoeten en tevens zijn eigen naam en faam als respectabel burger en bekwaam vakman verspreiden. Een bijkomende reden voor het lidmaatschap werd gevormd door het praktische nut van de rederijdersactiviteiten. Volgens recente inzichten werd de retorica of welsprekendheid in de zeventiende eeuw als een belangrijke beroepsbekwaamheid beschouwd. Vooral kooplieden schonken veel aandacht aan deze vaardigheid. Taalvaardigheid werd immers als een belangrijk verkoopsinstrument gezien⁷⁰. De rederijderskamer met zijn dichtoefeningen en toneelopvoeringen kon hierbij goede diensten leveren. Deze interactionele taalvaardigheden zoals het spelen voor en het overtuigen van een publiek werd binnen het verenigingsleven, waar

70 JANSSENS, J., "Het geslaagde spreken: welsprekendheid als beroepsbekwaamheid in de zeventiende eeuw". *De Zeventiende eeuw*, 18 (2002) 1, pp 37-41. Zie tevens BOSTOEN, K., *Dichterschap en koopmanschap in de zestiende eeuw*. Deventer, 1987.

de leerling was omringd door gelijkgestemden, ingeoefend.

Een tweede belangrijke categorie binnen de dienstensector wordt gevormd door de intellectuele beroepen. Deze beslaat in hoofdzaak de beroepen binnen de administratieve sector (14,05 %), het onderwijs en de culturele sector (3,72 %) en de vrije beroepen (12,81 %). Opnieuw wordt het gewicht van deze cijfers enkel groter wanneer we ze vergelijken met de percentages op de totalen van de Brugse bevolking. In alle drie van deze categorieën vinden we individuen met een gedegen opleiding. Ze kunnen vlot lezen en schrijven en hebben overwegend een humaniora-opleiding genoten aan een Latijns college. Hierdoor beschikken ze over voldoende kennis van de antieke en bijbelse tekstcultuur. Dit opleidingsniveau geeft een meer dan voldoende basis om ten volle actief te zijn in de rederijerscultuur.

Een groot aandeel van de groep heeft na dit Latijns collegeonderwijs verder gestudeerd aan een universitaire instelling. Meestal gaat het hier om een opleiding in zowel kerkelijk als Romeins recht. Het valt dan ook op dat een groot aantal rederijers betrokken is bij bestuurlijke en vooral juridische organen, zoals de Brugse schepbank en de Raad van Vlaanderen. Naast een negental advocaten en een advocaat-fiscaal hoogstwaarschijnlijk verbonden aan de Raad van Vlaanderen, bevinden zich onder de leden tevens een aantal stadspensionarissen. Onderzoek heeft uitgewezen dat het al sinds de veertiende en zeker sinds de vijftiende eeuw de gewoonte was om voor de functie van stadspensionaris een universitair onderlegd jurist in dienst te nemen⁷¹. Ook het merendeel van de ambtenaren in dienst van de provinciale overheden had een rechtenstudie doorlopen⁷².

Een bijzondere vaststelling is de aanwezigheid in het ledenbestand van een zogenaamde *taelman*. Op 16 november 1698 werd de doodschuld van L. J. van Essen geregistreerd, waarbij in de marge het beroep van *taelman van Brugghe* werd aangeduid. Deze taallieden hadden als taak in een rechtzaak ervoor te zorgen dat de regels nauwgezet in acht werden genomen, zodat het formalistische karakter van

71 DE RIDDER-SYMOENS, H., "De universitaire vorming van de Brabantse Stadsmagistraat en Stadsfunktionarissen. Leuven en Antwerpen, 1430-1580". *Varia Historica Brabantica*, 6-7 (1978), pp 39-44 en pp 104-108.

72 DE RIDDER-SYMOENS, H., "Training and professionalization" in: REINHARD, W. (ed.), *Power elites and state building. Volume 4 of the origins of the modern state in Europe (13th-18th century)*, Oxford, 1996, p 153.

het procesrecht niet in het gedrang kwam. In de zestiende en zeventiende eeuw had Brugge een viertal taallieden in dienst, waarbij één van hen in opdracht van de burgemeester van de raad optrad in de processen waarin het stadsbestuur was betrokken⁷³. Ook binnen de administratie van het Brugse Vrije bestond deze functie. We konden niet achterhalen of J.L. van Essen effectief een academische vorming heeft genoten. In de matrikels van de Leuvense universiteit komt hij niet voor⁷⁴, wat echter niet wil zeggen dat hij niet elders in Europa gestudeerd kan hebben. Analoog met het ambt van stadspensionaris werden deze functies sinds de veertiende eeuw nagenoeg altijd voorbehouden aan een geschoold jurist⁷⁵. J.L. van Essen was overigens niet enkel lid van de rederijderskamer. In de bronnen over de schuttersgilde van Sint-Sebastiaan vonden we ene *Louis van Essen, docteur en droit* terug⁷⁶. Vermoedelijk betreft het hier om een en dezelfde persoon.

Behalve juristen, telde de rederijderskamer ook een groot aantal leden die actief waren binnen de medische sector. We tellen naast een apotheker ook een aantal chirurgijns, onder wie Cornelis Kelderman⁷⁷. Deze chirurgijn engageerde zich sterk binnen de Heilig-Geestkamer, waar hij onder meer verschillende bestuursfuncties uitoefende: hij werd een van de *heeren derthiene*, proost in 1671 en koning in 1692⁷⁸. Daarnaast schreef hij een aantal gedichten onder het pseudoniem *Bemindt malkander*. Ten slotte vervulde hij ook een

73 VAN HOUTTE, J.A., *De geschiedenis van Brugge*, p 321.

74 REUSENS, E., WILS, J. en SCHILLINGS, A., *Matricule de l'Université de Louvain*. 10 dln, Brussel, 1903-1969.

75 DE RIDDER-SYMOENS, H., "Stad en kennis" in: M. CARLIER, A. GREVE, W. PREVENIER en P. STABEL (eds.), *Hart en marge in de laat-middeleeuwse stedelijke maatschappij - Core and periphery in late medieval urban society - coeur et marge dans la société urbaine au bas moyen âge*. Studies in Urban Social, Economic and Political History of the Medieval and Modern Low Countries, 7, Leuven/Apeldoorn, 1997, p 138.

76 GODAR, H., *Histoire de la gilde des archers de Saint Sebastien de la ville de Bruges*. Brugge, 1947, p 323.

77 Cornelis Kelderman liet zijn doodschuld verhogen en stond dus twee maal geregistreerd in de doodschuldenboeken van De Heilige Geest. BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, nr. 389/6: *Doodschuldenboek (1616-1704)*, f° 71v° (akte 5) en nr. 389/7: *Doodschuldenboek (1697-1790)*, f° 5v° (akte 3).

78 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, nr. 389/1: "*Beschrijving van de overoude en wijdvermaerde redenrijcke hoofdgilde van den H. Geest ...*", f° 16 - 21. Zie tevens de prosopografische databank als bijlage bij VANHOUTTE, P., "*Mijn werck es hemelick*".

aantal bestuurfuncties in het Brugse chirurgijnambacht⁷⁹. Hoewel de chirurgijns – in tegenstelling tot de *doctors inde medicijne* – geen hoger onderwijs hadden genoten, hadden ze een zeer hoge geletterdheid. Ze verhoogden ook intensief hun kennis aan de hand van lectuur, getuige daarvan de bibliotheek in de vergaderzaal van het ambacht en de praktische boekenpolitiek die het ambachtsbestuur vanaf de zeventiende eeuw hoog in het vaandel voerde⁸⁰. Een volkstelling uit 1748 stelde een opvallend hoog aantal chirurgijns vast in de binnenstad: 1,4 op 1000 Bruggelingen. Waarschijnlijk was het grote aantal te danken aan de aanzienlijke aanwezigheid van edelen en renteniers uit het Brugse Vrije, die sneller een beroep deden op medische verzorging⁸¹.

In zijn rekrutering binnen de medische sector beperkte De Heilige Geest zich niet tot chirurgijns of apothekers, ook medische beroepen die een hogere opleiding vereisten, kwamen in aanmerking. Zo zien we een aantal *docteurs inde medicijne* lid worden. Een van de bekendste was ongetwijfeld de beroemde Brugse wetenschapper Boëtius⁸². In 1620 liet Boëtius alias Anselmus de Boodt zijn doodschuld registreren⁸³. Hij stamde uit een adellijke familie die te Brugge een belangrijke rol speelde op economisch, juridisch en wetenschappelijk gebied. Hij studeerde in Leuven, waar hij de artesfaculteit doorliep en voltooide zijn rechtenstudies aan de vermaarde rechtenuniversiteit van

79 VAN PUYMBROECK, K., *De organisatie en het sociaal statuut van de Brugse chirurgijn-barbiërs in de late zeventiende en achttiende eeuw*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Universiteit Gent, 1997, p 160.

80 VAN PUYMBROECK, K., *De organisatie en het sociaal statuut van de Brugse chirurgijn-barbiërs*, p 32.

81 DENOLF, J., "Socio-professionele structuren binnen de Brugse samenleving", p 98.

82 Van Boëtius wordt onder andere in de Gentse universiteitsbibliotheek een handschrift bewaard (hs. 462) Voor meer informatie rond het leven en werk van Boëtius zie ook: BOLTON, H.C., *Folies of science at the court of Rudolf II*. Milwaukee, 1904.; JAEGHER, F.M., "Anselmus Boëtius de Boodt, 1550-1632". *Chemisch weekblad*, 15 (1918), pp 628-671; DE BOODT-MASELIS, M.C., *Anselmus de Boodt, een Vlaams humanist van Europees formaat, 1550-1632*. Handzame, 1981; DE BOODT-MASELIS, M.C., "Anselmus Boëtius de Boodt". *Nationaal Biografisch woordenboek*, 9 (1981), pp 72-79; DE BOODT-MASELIS, M.C., "Anselmus Boëtius De Boodt (1550-1632). Brugs humanist aan het Hof van Oostenrijk". *Vlaanderen*, 51 (2002) 1, pp 21-22. en DE SMET, J., "Het testament van A. de Boodt". *Biekorf*. 69 (1968), pp 265-272.

83 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, nr. 389/6: *Doodschuldenboek (1616-1704)*, f° 10v° (akte 1).

Orléans. In 1579 verliet hij Brugge, waarna hij in 1588 door keizer Rudolf II aan het Oostenrijkse hof als lijfarts werd benoemd. Hij schreef tal van wetenschappelijke werken, naast bundels met vrome gedichten en een muziekhandschrift, getiteld “*Een lutebouc met veel sticken ende liedekens*”. Toen Rudolf II in 1612 stierf, keerde Boëtius terug naar zijn geboortestad Brugge waar hij lid werd van de rederijderskamer van De Heilige Geest⁸⁴. Anselmus de Boodt werd bij zijn registratie in het doodschuldenboek met veel eerbetoen omschreven als “*Doctor van doverleden keyzericke majesteyt Mathyas*”⁸⁵. Hij werd tevens opgenomen in “*de Naem Lijste van alle de Bruggelingen ende Vry-laeten de welke de Edele Conste der Poëzye met grooten Lof geoeffend hebben*” die Johannes Petrus van Male weergaf in zijn zeventiende-eeuwse rederijkerspoëtica⁸⁶.

Binnen de categorie van de intellectuele beroepen werden ook een tweetal individuen opgenomen die strikt genomen niet in de classificatie van professionele bezigheden thuishoren. Het betreft twee studenten die respectievelijk op 1 en 13 mei 1657 hun doodschuld lieten registreren⁸⁷. We hebben ze niettemin in het overzicht opgenomen omdat De Heilige Geest de nota *student* op dezelfde plaats en op identieke wijze registreerde als waar in een aantal andere gevallen de professionele status van het kandidaat-lid werd weergegeven. Het was helaas niet mogelijk meer informatie rond deze twee jongeren te verwerven. In de matrikels van de Leuvense universiteit werden ze in ieder geval niet opgenomen⁸⁸. Dat ze hun studies aan een buitenland-

84 DE BOODT-MASELIS, M.C., “Anselmus Boëtius de Boodt”. *Nationaal biografisch woordenboek*, 9 (1981), pp 72-79.

85 Op dit gebied leeft een contradictie tussen de literatuur, waar Boëtius wordt omschreven als wetenschapper aan het hof van Rudolf II, en de akte in het doodschuldenboek, waar lijfarts van Matthias I wordt aangegeven. Een verklaring voor deze contradictie is eenvoudig te vinden: Op 20 januari 1612 overleed keizer Rudolf II, waarna hij op 13 juni 1612 werd opgevolgd door zijn zoon Matthias I. Waarschijnlijk bleef Boëtius ondanks de machtswissel aan het hof actief als arts en wetenschapper, om pas later naar Brugge terug te keren. MATZ, K.J., *Wer regierte wann? Regententabellen zur Weltgeschichte von den Anfängen bis zum Gegenwart*. München, 2001, p. 300.

86 VAN MALE, J.P., *Ontleding ... Edele ende Reden-rijcke Poëzye*, p 37.

87 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, nr. 389/6: *Doodschuldenboek (1616-1704)*, f° 48r° (akte 1) en f° 51r° (akte 3).

88 REUSENS, E., WILS, J. en SCHILLINGS, A., *Matricule de l'université de Louvain*.

Anselmus Boëtius de Boodt (1550-1632) was een prominent lid was van de Heilig-Geestkamer. Hij werd op 6 januari 1620 ingeschreven in het doodschuldenboek. (Portretgravure door E. Sadeler, 1598; uit: DE BOODT-MASELIS, M.A., "Anselmus Boëtius de Boodt". *Vlaanderen*, 51 (2002) 1, p 21)

se universiteit zouden hebben volbracht, lijkt ons zeer onwaarschijnlijk, daar ze in persoon bij hun doodschuldregistratie aanwezig waren. We vermoeden dan ook dat ze priesters in opleiding waren. In 1611 werd een volwaardige priesterschool in Brugge opgestart. Helaas had het college af te rekenen met aanzienlijke financiële moeilijkheden en was er een groot gebrek aan discipline bij de seminaristen. Het college werd daarom in 1638 naar Leuven overgeplaatst⁸⁹. Het lijkt ons waarschijnlijker dat deze studenten gedurende enkele weken thuis verbleven en van de gelegenheid gebruik maakten om hun doodschuld te laten registreren.

⁸⁹ THERRY, M., "De priesteropleiding" in: M. CLOET en R. BOUDENS (eds.), *Het Bisdom Brugge (1559-1984). Bisschoppen, priesters en gelovigen*. Brugge, 1984, pp 95-97.

Het woord student wordt tevens gebruikt in de context van Latijnse scholen. Het is ook mogelijk dat het hier om leerlingen uit zo'n school gaat, vooral omdat die opgroeiden binnen een theatertraditie zoals van de jezuïeten en augustijnen. Dat het hier om scholieren zou gaan, lijkt ons echter onwaarschijnlijk, omdat deze studenten geen directe familieband (vader-zoonrelatie) hebben met andere rederijkers⁹⁰, wat een inschrijving op dergelijke jonge leeftijd zou kunnen verklaren. Met hun eigen literaire productie van zowel toneel als poëzie waren de Latijnse colleges eerder een te duchten concurrent van de rederijderskamer⁹¹. Ook op ideologisch vlak trachtten Contrareformatorische orden als de jezuïeten het rederijdersgebeuren min of meer te ontmoedigen⁹². Lidmaatschap van een kamer zal als dusdanig niet onder de leerlingen zijn aanbevolen.

We willen graag nog iets dieper ingaan op de problematiek van de relatie tussen de rederijderskamers en de Kerk. De gangbare historio-
grafische visie blijft vasthouden aan de grote tegenstand die vanuit de kerkelijke overheid en de reguliere ordes werd geuit tegen de activiteiten van de rederijderskamers. Daarmee wordt aangesloten bij de politiek van de centrale overheden in de late zestiende en zeventiende eeuw. Rederijders worden gelijk gesteld met onruststokers en oproerkraaiers die er niet voor terugdeinzen de bevolking tegen Kerk en Staat op te juttten. Daarnaast gaan sommige reguliere ordes zoals de jezuïeten met hun collegetoneel ook de concurrentie aan met de literaire activiteiten van de kamers.

Wanneer de zeventiende-eeuwse praktijk wordt onderzocht valt echter een ietwat tegenstrijdig beeld te reconstrueren. In de beroepenanalyse is immers de grote aanwezigheid van geestelijken te zien. Bijna 12 % van de ingeschreven rederijders blijkt een carrière binnen de Kerk te hebben uitgebouwd. Een meerderheid van deze religieuzen behoorde tot de seculiere geestelijkheid, maar we vonden ook een

90 Niet alleen staat geen enkele verwijzing naar de ouders van deze jongens in de doodsschuldakte, er werden in het doodsschuldenboek tevens geen personen met dezelfde achternaam gevonden.

91 Over het pedagogisch project van de jezuïeten en de plaats die drama en poëzie innamen in dit educatief systeem, zie: VROOMEN, J., "Het prille begin van de dramatische vorming. Boetvaardige zondaressen, heilige maagden en gruwelijke slechteriken". *Speltribune*, 6 (1990), pp 17-18.

92 THIJS, A., *Van geuzenstad tot Katholiek bolwerk. Antwerpen en de Contrareformatie*, pp 162-163.

abt terug in de doodschuldregisters. Deze clerici binnen De Heilige Geest beperkten zich ook niet enkel tot het niveau van parochiepriesters. Heel wat hoge geestelijke functies waren in de kamer vertegenwoordigd, zoals bijvoorbeeld een kanunnik van Sint-Donaas⁹³. Het Sint-Donaaskapittel kan gelden als een van de belangrijkste van Vlaanderen⁹⁴. Ook de zogenaamde *Promoteur van de geestelijken hove binnen Brugghe* kan bezwaarlijk als een lage kerkelijke functie worden gezien⁹⁵. In tegenstelling tot wat de geschiedkundige theorie ons laat vermoeden is de aanwezigheid van geestelijken in een rederijderskamer niet zo uitzonderlijk: tal van geestelijken schreven poëzie, vertaalden Griekse en Romeinse werken en waren betrokken bij de processies waar ook de rederijders aan meewerkten. Ook in andere kamers in Vlaanderen was de clerus sterk vertegenwoordigd. We denken bijvoorbeeld aan de bekende zestiende-eeuwse priester Mathijs de Castelein uit Oudenaarde⁹⁶. Hoogstwaarschijnlijk was het bestuur van De Heilige Geest zeer opgezet met de inschrijving van geestelijken. Hun lidmaatschap zorgde voor een min of meer verdoken goedkeuring van de rederijdersactiviteiten en misschien ook een grotere welwillendheid van de bisschoppelijke overheid met betrekking tot de visitatie en controle op hun theaterstukken. Clerici werden daarom ook vaak opgenomen in het bestuur. Gedurende de hele zeventiende eeuw zien we geestelijken opduiken binnen de *heeren derthiene*, soms worden ze verkozen tot proost of deken.

Niet alleen in het bestuur was de geestelijkheid aanwezig, ook binnen de rederijdersactiviteiten speelden ze een prominente rol. Bij de

93 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, nr. 389/6: *Doodschuldenboek (1616-1700)*. f° 72 recto, akte 3.

94 Voor meer informatie rond de werking van het kapittel en de positie die het binnen de Vlaamse religieuze wereld en in het Brugse cultuurleven innam, zie: JANSSENS DE BISTHOVEN, B., "Het kapittel van Sint-Donatiaan te Brugge", in: *Sint-Donaas en de voormalige Brugse kathedraal*. Brugge, 1978, pp 51-59; PARMENTIER, R.A., "Het kapittel van de Sint-Donaaskerk te Brugge en het humanisme". *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis gesticht onder de benaming Société d'Emulation te Brugge*, 63 (1926), pp 190-193, en DE KEYSER, R., *Het Sint-Donaaskapittel te Brugge (1350-1450): Bijdrage tot de studie van de hogere geestelijkheid tijdens de Late Middeleeuwen*. Onuitgegeven doctoraatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven, 1972.

95 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, nr. 389/6: *Doodschuldenboek (1616-1700)*. f° 72 recto, akte 3.

96 Voor meer informatie rond deze markante figuur: RAMAKERS, B.A.M., *Toneelkunst en processiecultuur*.

plechtige intrede van hoofdman Frans vanden Hende in 1683 werd een eucharistieviering opgedragen door de abt van de Sint-Andriesabdij⁹⁷. De rederijkers-geestelijken beperkten zich duidelijk niet alleen tot een passieve deelname aan de rederijkerij maar waren in sommige gevallen ook vooraanstaande medespelers bij de activiteiten.

Een laatste illustratie van de rol die geestelijken konden spelen binnen de rederijkerscultuur kunnen we terugvinden bij de organisatie van een rederijkersfeest in 1628. De bedoeling was een groots “landjuweel” te laten doorgaan in Brugge, waar onder meer esbattementen en spelen van zinne zouden worden vertoond. De reden voor deze feestelijkheden lag in het *solemnele jubilee vande 200 jaere van haere institutie* van De Heilige Geest⁹⁸. De centrale overheid besloot echter dit feest te verbieden, met als voornaamste reden de onzekere politieke situatie van dat moment⁹⁹. Opvallend is wel dat zowel de Brugse magistraat als de bisschop van Brugge geen bezwaren hadden tegen de organisatie van het rederijkerstreffen. Deze voorbeelden geven aan dat er een duidelijke tegenstelling bestond tussen de theorie van het centrale en kerkelijke bestuur en de sociale praktijk binnen de steden waar de rederijkers gezien werden als mensen binnen een breder sociaal netwerk.

We willen tenslotte nog een aantal categorieën aanstippen die – in vergelijking met hun percentage binnen de Brugse bevolking – in meer of mindere mate ondervertegenwoordigd waren in het ledenbestand van de rederijderskamer. Allereerst stellen we een quasi afwezigheid van edelen vast. Slechts één lid geeft de notie *edelman* op als beroep. In een volgend onderdeel wordt verder ingegaan op de problematiek van de aanwezigheid van edellieden in de kamer. Twee andere categorieën waar we een relatieve ondervertegenwoordiging voor vaststellen waren dan weer van iets lager aliooi. Het betreft werknemers uit de transportsector en dienstpersoneel, die respectievelijk

97 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, nr. 389/2: *Resolutie- en memorieboek (1691-1700)*. f° 59 r°-f° 61 v°.

98 VANDERSTRAETEN, E., “Een verboden landjuweel te Brugge in 1628”, *De Eendracht*. 20 (1866), pp 63 en 67-68.

99 Een aantal archiefstukken die omtrent het betreffende wedstrijdverbod terug te vinden zijn: GENT, *Rijksarchief*, Archief van het Bisdom Gent, nr. 31.114 (B4892): Gelijktijdige kopie voor de bisschop van Gent van een bevelschrift aan de magistraat van Brugge om het door de kamer van Rhetorica te Brugge geplande en door het stadsbestuur reeds goedgekeurde landjuweel te verbieden (29 mei 1628) en BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, nr. 118: *Resolutieboek Stad Brugge (1607-1632)*, f° 257 v° (resoluties van 23 juni 1628 en 27 juni 1628).

2,48 % en 0,83 % van het ledenbestand innemen. Vermoedelijk moeten we de status van deze beroepen als voornaamste verklaring voor hun ondervertegenwoordiging aanvoeren. Huispersoneel moest lange uren werken en verdiende hiervoor een zeer laag loon. Het lijkt ons dus weinig waarschijnlijk dat de leden met een vrij beroep, zoals procureurs of advocaten, het zouden hebben getolereerd dat hun huispersoneel in dezelfde vereniging werd opgenomen. Hetzelfde geldt voor werknemers uit de transportsector. Hun aanwezigheid in het ledenbestand duidt er echter op dat soms – zij het zeer zelden – uitzonderingen werden gemaakt.

Bij de eerste classificatie van de beroepen hebben we tot slot kunnen vaststellen dat de meeste rederijders aangesloten waren bij een ambacht of nering. Omdat het overwicht van deze categorie (30%) zo enorm is, leek het interessant om na te gaan uit welke ambachten en ambachtssectoren De Heilige Geest precies recruteerde. De beroepen werden daarom ingedeeld in verschillende economische sectoren, waarbij het type product dat binnen deze sector vervaardigd en/of verhandeld werd centraal staat. Daarbij namen we het schema over dat Johan Dambruyne in zijn doctoraatsverhandeling opstelde¹⁰⁰. Hoewel hij het specifiek voor de situatie van de zestiende-eeuwse Gentse ambachten gebruikte, kunnen de categorieën ook voor ons hun nut hebben. De status van een bepaald beroep en/of ambacht hing nauw samen met het product dat er werd verhandeld of vervaardigd. Zo had bijvoorbeeld een zilversmid een hogere maatschappelijke status dan een oudkleerkoper, niet alleen omdat zilversmeden met grotere kapitalen en duurere materialen werkten, maar ook omdat ze meer in contact kwamen met vooraanstaande klanten.

We willen echter benadrukken dat het lidmaatschap van een bepaald ambacht geen absolute zekerheid geeft over de socio-professionele bezigheden van de rederijders. Het is slechts een beperkte indicator, die eerder de juridische werkelijkheid weergeeft dan de dagdagelijkse realiteit. Het levert echter wel een aanwijzing voor de manier waarop de rederijders zichzelf wilden voorstellen, als mens naar de collectieve kamer en de buitenwereld toe. Daarbij dient vermeld te worden dat allerlei beroepen werden aangegeven, niet enkel de meest vooraanstaande beroepsactiviteiten.

100 DAMBRUYNE, J., *Corporatieve middengroepen. Aspiraties, relaties en transformaties in de 16de-eeuwse Gentse ambachtswereld*. Gent, 2002, p 130.

*Ambachtslieden in De Heilige Geest, 1616-1700*⁰¹

Sector	Heilige Geest (1616-1700)	Totaal	%
Levensmiddelen	12 bakkers, 4 beenhouwers, 1 beenhouwersknecht, 1 brouwer, 1 herbergier, 1 kruidenier, 1 fruitenier, 5 visverkopers, 2 tappers	28	25,45%
Textiel	1 fusteinwever, 1 saaiwerker, 1 tijkwever, 2 lakensnijders, 1 knopenmaker, 1 kulkstikker, 2 garentwijnders, 2 twijnders, 1 zeilmaker	12	10,91%
Hout	4 (stoel)draaiers, 2 schrijnwerkers, 6 timmermannen	12	10,91%
Detailhandel	1 oudkleerkoper	1	0,91%
Leder en pels	1 huidenvetter, 2 leertouwers	3	2,73%
Kleding	1 handschoenmaker, 4 kleermakers	5	4,55%
Bouw	1 dakdekker, 1 haardenmaker, 1 metselaar, 1 nagelmaker, 1 steenhouwer	5	4,55%
Transport	1 rijkepijnder, 1 schipper	2	1,82%
Metaal	1 klokgieter, 1 smid, 1 stadssmid	3	2,73%
Huishoudelijke producten	2 mandenmakers	2	1,82%
Kunst	1 goudsmid, 3 schilders, 1 stadsschilder, 3 tinnegieters, 1 tapijtsier, 3 zilversmeden, 3 boekbinders, 3 drukkers	18	16,36%
Diensten 1 hovenier	7 schoolmeesters	8	7,27%
Gezondheid	3 barbiers, 1 apotheker, 7 chirurgijnen	11	10,00%
Totaal		110	100 %

101 BRUGGE, *Stadsarchieff*, Oud Archief, nr. 389/6: *Doodschuldenboek (1616-1704)*. Voor gedetailleerdere informatie bij de samenstelling, geschiedenis en organisatie van elk ambacht zie: GAILLIARD, J., *De ambachten en neringen van Brugge, of beschrijving hunner opkoomst, bloei, werkzaemheden, gebruiken en voorrechten*. 3 dln., Brugge, 1854.

Uit bovenstaand schema blijkt dat De Heilige Geest zijn leden uit zowat alle lagen van de ambachtelijke wereld recruteerde. Vooral ambachtslieden uit de levensmiddelensector en de kunstnijverheid waren nadrukkelijk aanwezig. Een kleine kanttekening hierbij is dat de meeste neringdoenders die actief waren in de voedingssector, leefden van de handel eerder dan van de productie van voedingsmiddelen. In die hoedanigheid stonden ze hoger aangeschreven in de stedelijke hiërarchie, wat zich onder meer uitte in meer inspraak bij het samenstellen van de schepenbanken¹⁰² en in symbolische representatie zoals het dichter opstappen bij het heiligenbeeld in een processie¹⁰³. De rederijkers uit de levensmiddelensector behoren tevens uit de rijkste ambachten. De gegevens die Johan Dambruyne verzamelde over de sociale positie en rijkdom van de Gentse ambachten in de zestiende eeuw, kunnen uiteraard niet zomaar geëxtrapoleerd worden naar het zeventiende-eeuwse Brugge. Ze geven ons niettemin een duidelijk indicatie over het prestige van het ambacht, temeer omdat de zeventiende-eeuwse neringen nogal eens teerden op het imago dat ze tijdens de vorige eeuwen hadden opgebouwd. Dambruyne omschrijft de kruideniers, brouwers, viskopers en bakkers als welstellende beroepscategorieën en de fruiteniers als een ambacht met middelmatige rijkdom¹⁰⁴.

Via beperkt prosopografisch onderzoek konden we achterhalen dat er – naast diegenen die hun beroep expliciet lieten optekenen in het doodschuldenboek – nog heel wat beenhouwers lid waren van de rederijderskamer. De beschikbaarheid van het nodige zeventiende-eeuwse bronnenmateriaal maakte een nadere studie van deze beroepscategorie interessant, tevens daar het beroep van beenhouwer vaak van vader op zoon werd doorgegeven. Het ambacht bleef aldus beperkt tot een aantal families, die ook prominent in de rederijderskamer aanwezig waren¹⁰⁵. De voor ons interessantste bron was het gildenboek van de beenhouwers¹⁰⁶. In dit perkamenten register vindt

102 MERTENS, J., "Bestuursinstellingen van de stad Brugge (ca. 1127-1795)", p 324.

103 RAMAKERS, B.A.M., *Toneelkunst en processiecultuur*, pp 59-68.

104 DAMBRUYNE, J., *Corporatieve middengroepen*, pp 456-457.

105 DENOLF, J., "Socio-professionele structuren binnen de Brugse samenleving", p 107.

106 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, nr. 315: *Gildenboek Beenhouwers (1649-1829)*.

men de inschrijvingsakten van de leden van het gilde terug, gerangschikt per familie. Van de vijf beenhouwersgeslachten zijn er vier die ook geregeld opduiken in het doodschuldenboek van De Heilige Geest. Het betreft hier de families Breydel, Van Assenede, Van Vijfven en De Roovere. Binnen de rederijderskamer behoren 34 leden tot een van deze geslachten. Daarvan zijn er uiteindelijk 23 opgenomen in het gilde van de beenhouwers¹⁰⁷.

Verklaringen voor het grote aantal leden uit de levensmiddelen-sector zijn er niet direct. Misschien werd een deel van hen lid uit erkentelijkheid, omdat ze levensmiddelen mochten leveren voor een aantal banketten die De Heilige Geest inrichtte. Dit valt helaas voor de zeventiende eeuw niet na te trekken door het gebrek aan rekeningen. Een analoge redenering kan voor de beenhouwers worden opgezet. Misschien was het lidmaatschap van de rederijderskamer ook de ideale manier om publiciteit te maken voor de eigen zaak. Veelvuldig contact met de overige stedelingen kon immers potentieel nieuwe klanten opleveren. Het lidmaatschap kon aldus de vorming van informele netwerken bevorderen. De levensmiddelensector was trouwens ook sterk vertegenwoordigd binnen de stad. Uit de volkstelling van 1748 blijkt dat bijna 9 % van de stedelijke bevolking actief was binnen deze beroeps categorie¹⁰⁸.

De belangrijke aanwezigheid van leden uit de kunstnijverheid kan dan weer eenvoudiger worden verklaard. De rederijderskamer was immers een creatieve vereniging, wat leden uit die sector bijzonder aansprak. We mogen ook niet vergeten dat de aanwezigheid van personen uit de kunstwereld zeker geen unicum was, maar eerder een constante in de geschiedenis van de rederijkerij. De Antwerpse kamer *De Violieren* had nauwe banden met het Sint-Lucasgilde, waartoe

107 Hierbij moet natuurlijk rekening worden gehouden met de kenmerkende problematiek van de prosopografie. Het is altijd delicaat om relaties te leggen tussen verschillende bronnen, aangezien we nooit de onweerlegbare zekerheid hebben dat het bij twee gelijkaardige naamsvermeldingen telkens een en dezelfde persoon betreft. Niettemin hebben we toch een relatieve zekerheid ingebouwd door de vermelding van geboorte- en sterfdatum in de akte van inschrijving bij de beenhouwers te vergelijken met de inschrijvingsdatum in het doodschuldenboek, soms aangevuld met een annotatie.

108 DENOLF, J., "Socio-professionele structuren binnen de Brugse samenleving rond het midden van de achttiende eeuw", p 88.

schilders, beeldsnijders, verluchters, etc. behoorden¹⁰⁹. Sommige van deze kunstenaars konden onder andere via het lidmaatschap in een rederijderskamer contacten leggen met kapitaalcrachtige schepenen en andere leden van de stedelijke elite die later invloedrijke klanten en/of geldschieters konden worden. Voorbeelden die het belang van de rederijderskamer bij de opbouw van een dergelijk professioneel netwerk illustreren, zijn legio. We beperken ons tot een tweetal. Allereerst is er de bekende Brugse schilder Jacob van Oost, die op derdierendag – 6 januari – 1631 zijn doodschuld liet registreren¹¹⁰. Hij schilderde onder meer een portret van Olivier de Wree (Vredius), een van de prominente leden van De Heilige Geest. De contacten beperkten zich echter niet enkel tot de leden van het eigen genootschap. Ook over de gildegrenzen heen kon een band worden gesmeed. Naar aanleiding van het bezoek van de Engelse vorst Karel II aan de schuttersgilde van Sint Barbara schreef een lid van de rederijderskamer een uitvoerig lofdicht¹¹¹. Het kunstwerk waarin deze gebeurtenis werd

Jacob van Oost de Oudere, *Portret van Olivier de Wree*. Vredius was een prominent lid van de rederijderskamer. (Zwijnaarde, privé-verzameling; uit : MEULEMEESTER, J.L., *Jacob van Oost de Oudere en het zeventiende-eeuwse Brugge*, Brugge, 1984, p 33)

- 109 DONNET, F. (ed.), *Het jonstich versaem der Violieren. Geschiedenis der rederijderskamer De Olijftak sedert 1480*. Uitgaven der Antwerpsche Bibliophilen XXIII. Antwerpen, 1907, pp 51, en VAN VAECK, M., “Een rederijdersdochter om mee te pronken. Barbara Ogier (Antwerpen, gedoopt 7 februari 1648 – Antwerpen, 18 maart 1720)”. in: R. SCHENKEVELD-VAN DER DUSSEN (ed.), *Met en zonder lauwerkrans. Schrijvende vrouwen uit de vroegmoderne tijd 1550-1850: van Anna Bijns tot Elise van Calcar*. Amsterdam, 1997, pp 391.
- 110 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, nr. 389/6: *Doodschuldenboek (1616-1704)*. f° 26v° (akte 4).
- 111 VIAENE, A., “Koning Karel II en de Engelse Prinsen in het Busschietershof te Brugge, 2 oktober 1656”. *Bieckorf*, 68 (1967), p 129.

Jan-Baptist van Meunincxhove, lid van De Heilige Geest, schilderde *Karel II in de hovingen van de Gilde van Sint Barbara* in opdracht van het gilde. De hoofdman overhandigt de koningsketting aan de hertog van York, broer van Karel II. (BRÜGGE, Stedelijke Musea; uit: VERMEERSCH, V., *Gilden en ambachten*. Brugge, 1988, p 37)

vereeuwigd, werd eveneens door een rederijker geschilderd, met name Jean Baptist van Meunincxhove¹¹².

We beschouwen de rederijderskamer uiteraard niet als de enige mogelijkheid voor schilders en andere kunstenaars om klanten te bereiken, maar wel als een essentiële schakel in de profilering van hun vakmanschap. Via de contacten met de stedelijke elite recruteerden ze mogelijke klanten en bevonden ze zich in een kring waar hun goede naam en faam kon rondgaan. Dit verschilt in weinig van de situatie in de veertiende en vijftiende eeuw. Maximiliaan Martens toonde reeds met succes aan dat de religieuze broederschappen in deze periode een trefpunt konden vormen waar verschillende segmenten van de Brugse elite de artiesten en kunstenaars konden ontmoeten en waarbinnen

112 VERMEERSCH, V., *Gilden en ambachten*. Brugge, 1988, pp 37-38.

patronagenetwerken en klantenbinding ontstonden¹¹³. Waarschijnlijk vervulden de rederijderskamers tijdens de zeventiende eeuw een soortgelijke functie. Uit nader onderzoek van de bronnen in verband met het ambacht van de edelsmeden blijkt trouwens dat ook niet alle edelsmeden hun beroep vermeldden in het doodsschuldenboek. Er waren met andere woorden nog heel wat meer edelsmeden-rederijders dan aanvankelijk aangegeven¹¹⁴. Waarschijnlijk telde De Heilige Geest aldus nog ettelijke leden die binnen de kunstsector actief waren.

De rederijderskamer was zonder twijfel zeer opgezet met de aanwezigheid van schilders en andere leden van de kunstambachten. Bij het opvoeren van toneelstukken had men namelijk niet alleen nood aan acteurs en schrijvers maar ook aan een groot aantal mensen die konden instaan voor het decor en de kostumering. Schilders konden helpen bij het vervaardigen van de achterdoeken, die als voornaamste decorstuk dienst deden. Ook de belangrijke vertegenwoordiging van werklieden uit de textielsector (10,91 %) en de houtbewerking (10,91 %) moet binnen deze context worden begrepen. De houtbewerkers zorgden voor de bouw van het podium en/of de infrastructuur van de zaal waar het toneel werd opgevoerd.

Textielwevers konden dan weer instaan voor goedkope stoffen voor de kostumering. Vaak werkten ze samen met de pels- en leerbewerkers, die slechts een minderheid in de kamer vormden. De kostumering kon op die manier rijkelijk worden versierd, wat het imago van de rederijderskamer als elitevereniging alleen maar ten goede kwam. Via prosopografisch onderzoek kon achterhaald worden dat er behalve een huidenvetter en twee leertouwers nog een aantal pels- en lederbewerkers lid waren van De Heilige Geest. Drie andere rederijders waren ingeschreven in het corduaniersambacht¹¹⁵. Tot slot stelden we

113 MARTENS, J., "New information on Petrus Christus' bibliography and the patronage of his Brussels Lamentation". *Simiolus*, 20 (1990-1991) 1, pp 5-23.; BLOCKMANS, W., "The creative environment: incentives to and functions of Bruges art production", p 16.

114 Bron: prosopografische databank als bijlage bij VANHOUTTE, P., "*Mijn werck es hemelick*". De gegevens zijn afkomstig uit VOLCKAERT, S., *Prosopografische analyse van het ambacht der edelsmeden te Brugge in de 18de eeuw*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Universiteit Gent, 2003.

115 VANDEWALLE, A., *Brugse ambachten in documenten. De schoenmakers, timmerlieden en schrijnwerkers (14^e tot 18^e eeuw)*. Brugge, 1985. Zie tevens prosopografische databank als bijlage bij VANHOUTTE, P., "*Mijn werck es hemelick*".

vast dat vier Heilig-Geesters ook nog als vinder dienst deden in het bestuur van het oudkleerkopersambacht¹¹⁶.

Binnen de groep textielarbeiders-rederijders werd een speciale plaats ingenomen door Anthone Herbij, een zeilmaker uit Brugge. Hij werd in 1691 lid van De Heilige Geest¹¹⁷ en vrijwel onmiddellijk na zijn intrede al toegelaten tot de *heeren derthiene*¹¹⁸. Een mogelijke verklaring voor dit snelle opklimmen kan in verband worden gebracht met het beroep van de betrokkene. Zeilen waren immers een onmisbaar element bij theateropvoering. Ze werden beschilderd met interieurs of landschappen en achter het podium opgehangen als decor. Anthone Herbij werd dus naar alle waarschijnlijkheid met open armen ontvangen. Hij kon zich overgens heel wat veroorloven binnen de kamer: tijdens de acht jaar dat hij lid was van de *heeren derthiene*, was hij amper op één bestuursvergadering aanwezig¹¹⁹.

Bij de leden die actief waren in de textielnijverheid en de kunstsector valt aldus in de eerste plaats de correlatie van hun activiteiten met die van de rederijderskamer op. Maar niet alleen de correlatie van hun socio-professionele bezigheden van de leden met de rederijdersactiviteiten speelde een rol bij de intrede van nieuwe kandidaat-leden. Ook de geletterdheid moest op een redelijk peil zijn om de doodschuld te mogen registreren. Kunnen lezen en schrijven werd ongetwijfeld als een primaire vereiste gezien voor wie tot een letterkundige vereniging wilde behoren. Bijna iedereen kon minstens zijn handtekening onder de doodschuldakte plaatsen¹²⁰. In de studie omtrent

116 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, nr. 343: Oudkleerkopers.; SCHOUTEET, A., "Het ambacht van de oudkleerkopers te Brugge". *Handelingen van het Genootschap voor geschiedenis gesticht onder de benaming Société d'émulation te Brugge*, 107 (1970) pp 45-87. Zie tevens prosopografische databank als bijlage bij VANHOUTTE, P., "*Mijn werck es hemelick*".

117 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, nr. 389/6: *Doodschuldenboek, 1616-1704*, f° 92v° (akte 4).

118 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, nr. 389/2: *Resolutieboek van De Heilige Geest, 1640-1709*, f° 67r°.

119 Bron: prosopografische databank als bijlage bij VANHOUTTE, P., "*Mijn werck es hemelick*". In het resolutieboek staat op geregelde tijdstippen aangeduid wie van de *heeren derthiene* aanwezig was op de bestuursvergaderingen.

120 Het staat vast dat de overgrote meerderheid van de Heilig Geesters kon lezen en schrijven. Velen schreven zelf hun doodschuld neer in het register of lieten deze neerschrijven waarna ze de akte ondertekenden. Slechts heel uitzonderlijk troffen we een akte aan die een beverige en onzekere handtekening droeg. Aldus kunnen we vermoeden dat lezen en schrijven toch een van de basisvereisten was voor het lidmaatschap.

de alfabetiseringsgraad in Lyon tussen 1560 en 1570 wees Davis op de hoge geletterdheid van kunstenaars als schilders en muzikanten. Ook herbergiers waren volgens haar goed bedreven in het lezen en schrijven. Pels- en lederbewerker en meesters in de textielambachten waren blijkbaar minder geletterd, maar nog steeds beduidend beter gealfabetiseerd dan dagloners in de bouwnijverheid¹²¹. Het is dan ook niet verwonderlijk dat precies deze sectoren goed vertegenwoordigd zijn.

Tenslotte kenden nog een tweetal kleinere categorieën een belangrijke vertegenwoordiging in De Heilige Geest. Het betreft hier de educatieve sector (7,27 %) en de gezondheidszorg (10 %). Binnen deze sectoren vinden we heel wat personen die over een relatief hoge graad van geletterdheid beschikken. We vermelden hier speciaal de aanwezigheid van een aantal schoolmeesters, leerkrachten in een lagere of zogenaamde *kleijne schole*. Deze rederijkers waren meestal leken, aangesteld door de Brugse magistraat. De kennis van lezen en schrijven was vanzelfsprekend een noodzaak voor de uitoefening van hun beroep. Zowel chirurgijns, apothekers¹²² als schoolmeesters hadden een opleiding genoten en waren dus voldoende in de literatuur bedreven om actief te kunnen meeschrijven en argumenteren.

Uit deze categorisering valt duidelijk af te leiden dat de *ghilde ende broederscepe vande Heylighe Gheest* zijn leden rekruteerde uit beroepssectoren met een aanzienlijke scholingsgraad. Zowat iedereen had de *kleijne schole* doorlopen, meestal nog gevolgd door een opleiding aan een Latijns college. Sommigen hadden daarna nog een universitaire opleiding achter de rug. Deze laatsten waren veelal werkzaam bij de bestuursorganen van de stad of het Brugse Vrije en/of werkzaam bij de stedelijke rechtspraak. Ook de Brugse geestelijkheid was binnen de rederijkerskamer vertegenwoordigd. Ze bezetten meestal een bestuurspost in De Heilige Geest, wat zijn voordelen kon hebben bij visitaties en controle door het bisdom. Bij de ambachten – die een overwicht vormden binnen de kamer – waren vooral de levensmiddelensector en de kunstnijverheid sterk vertegenwoordigd, gevolgd door de textielnijverheid.

121 DAVIS, N. Z., *Society and culture in Early Modern France*. London, 1975, p 210.

122 Volgens Davis hadden ook zij een zeer hoge graad van geletterdheid. DAVIS, N.Z., *Culture and society in Early Modern France*, p 210.

Uit de bovenstaande gegevens blijkt dat er bij de intrede van leden in de kamer een drietal factoren met beslissende invloed samenkwamen. Allereerst staat de geletterdheid van het kandidaat-lid centraal. De Heilig-Geesters waren doorgaans hoog tot gemiddeld geletterd. Daarnaast speelde het gildenbelang een rol. Rederijkers die door hun beroep, opleiding of sociale status tot de stedelijke elite behoorden, waren extra welkom. Zij konden de kamer meer prestige en geldelijke middelen bijbrengen en de nodige invloed uitoefenen op de stads-magistraat. Maar ook de lagere klassen werden niet uitgesloten. Ambachtslieden – voornamelijk diegene die een welbepaald product verhandelden dat een rol kon spelen bij de activiteiten van de kamer – werden met open armen ontvangen. Tenslotte mag vanzelfsprekend ook het eigenbelang van het kandidaat-lid niet over het hoofd worden gezien. Ambachtslieden uit de kunstsector, maar ook producenten van luxeproducten zoals handschoenen, lederwaren, etc. werden maar al te graag lid van een rederijkerskamer. Op die manier konden namelijk contacten worden gelegd met potentiële klanten. De beslissing van een kandidaat-rederijker om uiteindelijk lid te worden van de kamer kan dan ook worden beschouwd als een osmose van deze drie elementen.

Politiek engagement

In de vorige paragrafen konden we een representatief beeld schetsen van de socio-professionele activiteiten van de leden van De Heilige Geest. Een van de resultaten die daaruit naar voren kwam, was de vaststelling dat veel rederijkers werkzaam waren in de stadsadministratie (12 %) of een intellectueel beroep (21 %) uitoefenden, twee sectoren die trouwens nauw met elkaar in verband staan. Aldus bleek duidelijk dat veel leden van De Heilige Geest via hun professionele activiteiten een connectie hadden met de stedelijke magistraat en/of de schepenbank van het Brugse Vrije. De vraag is of er nog andere banden bestonden. Was het courant dat schepenen en burgemeesters lid werden van een rederijdersgezelschap? In hoeverre gold het lidmaatschap van een *kamer van rhetorike* als bevorderlijk voor een carrière in politieke kringen? Had de aanwezigheid van politieke verantwoordelijken onder de leden implicaties voor de *ghilde ende broederscepe vande Heylighen Gheest*? Haalde de vereniging hieruit bepaal-

de voordelen of werd ze op gelijke voet behandeld met de andere broederschappen, rederijerskamers en schuttersgilden?

Net zoals bij de studie van de professionele activiteiten kunnen we ook hier allereerst terugvallen op de vermeldingen in beide doodschuldenboeken. In verschillende registratieaktes zijn namelijk aanduidingen terug te vinden van de uitoefening van schepen- en burge-meesterambten. Opvallend is dat dergelijke vermeldingen niet terloops in een apostille worden genoteerd, maar wel expliciet in de doodschuldakte zelf. De verklaring is hoogstwaarschijnlijk te situeren in het prestige dat de inschrijving van een burgemeester of schepen met zich meebracht voor het gilde.

Het kasselrijbestuur van het Brugse Vrije had een erg groot belang in de zeventiende eeuw. Aan het hoofd stond de hoogbaljuw, de hoogste grafelijke ambtenaar. Hij werd bijgestaan door een *krikkhouder* of *cricwaerder*, die als hooggeplaatste ambtenaar de rol van openbaar ministerie vervulde¹²³. Het platteland rond Brugge werd in de dertiende eeuw reeds opgesplitst in drie bestuursgebieden: oost, noord en west. Uit elk district werden een burgemeester en negen schepenen aangesteld¹²⁴. Naast deze schepenbanken en burgemeesters telde het Vrije nog een hele reeks administratieve medewerkers, zoals ontvangers, pensionarissen, procureurs, notarissen, *taellieden*, etc.¹²⁵

Binnen Brugge was het schepencollege de spil van het stadsbestuur. Deze instelling omvatte twee schepenbanken, waarvan de eerste was samengesteld uit *schepenen* en de tweede uit zogenaamde *raden*. De politieke functies werden via een vaste sleutel verdeeld onder de vertegenwoordigers van de negen geledingen of *leden* van de stadsbevolking. De eerste van deze geldingen omvatte de burgerij of *poorterie*, de andere een ambacht of groepering van een aantal ambachten¹²⁶. Binnen de schepenbanken werd aan de schepenen een rangorde toegekend, waaraan traditioneel een reeks bevoegdheden

123 HUYS, E., "Kasselrij van het Brugse Vrije (ca. 1000-1795)", in: W. PREVENIER en B. AUGUSTYN (eds.), *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*. Brussel, 1997, p 466.

124 DE SOETE, M., *De criminaliteit in het Brugse Vrije tijdens de eerste helft van de zeventiende eeuw, met een belichting van de vrouw*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Universiteit Gent, 1983, p 18, en DE BECKER, "Recht spreken in het Vrije". *Brugs Ommeland*, 13 (1973), p 44.

125 HUYS, E., "Kasselrij van het Brugse Vrije (ca. 1000-1795)", pp 466-467.

126 MERTENS, J., "Bestuursinstellingen van de stad Brugge (1127-1795)", p 324.

verbonden was. Zo moesten de twee eerste schepenen zich telkens bekommeren over de *weezerije*¹²⁷. Aan het hoofd van elke schepenbank stond een burgemeester¹²⁸. Naast deze louter politieke functies die elk jaar werden vernieuwd, vinden we tevens een aantal permanente functies terug in het stadsbestuur. Een van de belangrijkste was het ambt van thesaurier. Vanaf de vijftiende eeuw telde Brugge twee schatbewaarders: een thesaurier-principaal, die de verantwoordelijkheid droeg voor de stadsrekeningen en een thesaurier-rentier die de renten ten laste van de stad moest beheren. Tenslotte willen we nog de hoofdmannen van de *zestendeelen* (Sint-Niklaas, Sint-Jacobs, Onze-Lieve-Vrouw, Sint-Donaas, Sint-Jan en de Carmers) of *paisie-rers* vermelden. Ze hadden binnen hun stadswijk een bevoegdheid te vergelijken met die van de huidige vrederechters¹²⁹.

In het volgende overzicht werden enkel die inschrijvingen opgenomen met vermelding van schepen- en/of burgemeesterambten. Dit wil dus zeggen dat de kandidaat-rederijker deze functie uitoefende op het moment waarop hij werd ingeschreven in het doodschuldregister. We hebben dit aangevuld met het ambt van thesaurier. Deze functie werd, ondanks zijn permanent karakter, ook ingeschreven in het register van de wetsvernieuwingen van de stad en tevens op dezelfde manier opgenomen in de inschrijvingsakten in de doodschuldenboeken. In totaal werd aldus bij 6,27 % van de mannelijke rederijkers een politieke functie vermeld.

127 VANDEN BERGHE, Y., *Jacobijnen en Tradionalisten. De reacties van de Bruggelingen in de Revolutietijd (1780-1794)*. Brugge, 1970, p 4.

128 VAN HOUTTE, J.A., *De geschiedenis van Brugge*, p 308.

129 MERTENS, J., "Bestuursinstellingen van de stad Brugge (1127-1795)", p 325.

*Aantal schepenen en burgemeesters in de rederijkerskamer van De Heilige Geest (1616-1700)*¹³⁰

Autoriteit	Politieke functies	Datum van intrede	Totaal	%	%
	Burgemeester	1626, 1698, 1629, 1629, 1625, 1628, 1674, 1626	8	15%	
	Burgemeester van de Commune	1620, 1625, 1698	3	5%	
	Oud-burgemeester	1639, 1621, 1625, 1626	4	7%	
	Schepenen	1691, 6 in 1698	7	13%	
Brugse Vrije	Oud-schepenen	1626, 1628, 1699	3	5%	45%
	Burgemeester	1621, 1623, 1627, 1661	4	7%	
	Oud-burgemeester	1627, 1628	2	4%	
	Burgemeester van de Courpse	1661	1	2%	
	Schepenen	1622, 1671, 3 in 1698, 1699	6	11%	
	Oud-schepenen	1625, 1631, 1699	3	5%	
	Raadslid	1628, 1698	2	4%	
	Oud-raadslid	1625, 1698	2	4%	
Brugge	Thesaurier	3 in 1620, 1625, 3 in 1629, 1623, 1628, 1631	10	18%	55%
<i>Totaal</i>			55	100%	100%

Het eerste wat opvalt als we deze politieke ambten onder de loep nemen, is het lichte overwicht van de leden van de Brugse wet. Wanneer de thesauriers echter niet in de procentuele aandelen worden verrekend, ontstaat echter een meerderheid van de magistraat van het Brugse Vrije.

Ook met betrekking tot de inschrijvingsdata kunnen een aantal interessante vaststellingen worden gedaan. Allereerst blijkt dat leden

¹³⁰ Bron: prosopografische databank op basis van de twee doodschuldenboeken van De Heilige Geest als bijlage bij VANHOUTTE, P., "*Mijn werck es hemelick*".

met een politieke functie zich vaak niet apart inschreven, maar eerder in groepjes van 4 of 5 prominenten, die hun aktes na elkaar lieten registreren¹³¹. Gedurende een tweetal periodes bereikt de inschrijving van burgemeesters en schepenen een hoogtepunt: tussen 1625 en 1630 en op het einde van de zeventiende eeuw. In deze periodes lag de populariteit van het rederijdersgezelschap zeer hoog. Dit hing telkens samen met een toegenomen activiteit van de kamers. Tussen 1625 en 1630 was de toename van het aantal inschrijvingen voornamelijk te danken aan de viering van het 200-jarig bestaan van De Heilige Geest, met een groots vooropgesteld rederijderstreffen tussen Noord en Zuid in 1628.

We gaven reeds aan dat eigenbelang vaak een van de voornaamste motieven was voor het lidmaatschap van een rederijderskamer, eerder dan liefde voor de dicht- of toneelkunst. Ook bij de inschrijving van burgemeesters en schepenen was dit een duidelijke drijfveer. In 1628 werden immers heel wat prominente gasten verwacht; het Brugse rederijderstreffen zou over de tong gaan in de hele Nederlanden. De schepenen zagen aldus hun kans schoon om de stad, het stadsbestuur en vooral zichzelf op een positieve manier in de belangstelling te brengen en schreven zich daarom massaal in. Toen echter bleek dat de centrale overheid, gesteund door de Kerk, de wedstrijd verbood, leidde dit tot grote teleurstelling ook bij de stedelijke magistraat. De schepenbanken steunden De Heilige Geest dan ook in hun oproep ten overstaan van de centrale overheid om het geheel vooralsnog te laten doorgaan¹³².

Ook het succes op het einde van de zeventiende eeuw, is te verklaren door een toename van activiteiten die binnen de kamer werden georganiseerd. In verband hiermee vermelden we de naam van Lieven Ignace vanden Sompele. In 1698 tot hoofdman verkozen, gaf hij De Heilige Geest een nieuw elan. Niet alleen liet hij de vergaderplaats van de rederijderskamer rijkelijk herdecoreren, de kersverse leider herstelde ook een oude activiteit in z'n oude glorie: de verkiezing van het *Prinsdom van Eere*. Enkel Bruggelingen mochten aan deze wedstrijd deelnemen en de winnaar kreeg de titel van *Prince van Eere*, een cere-

131 Bron: prosopografische databank als bijlage bij VANHOUTTE, P., *"Mijn werck es hemelick"*.

132 BRUGGE, Stadsarchief, *Oud Archief, nr. 118*: Resolutieboeken Stad Brugge (register 1607-1632), f° 256v° en f° 257v°.

monieel ambt dat hij minimum een tiental jaar mocht vervullen.

Daarnaast hield de toevloed van schepen- en burgemeestersinschrijvingen ook verband met pogingen van het stadsbestuur om een grotere invloed en controle te krijgen op het rederijersgebeuren, een tendens die ook te kaderen valt binnen het zogenaamde *discipline-ringsoffensief*. We mogen immers niet uit het oog verliezen dat het precies in 1698 was dat de hoofdmansverkiezing een nieuwe institutionele omkadering kreeg. Vanaf dat jaar was het niet langer de kamer zelf, maar wel de stedelijke magistraat die de hoofdman verkoos en aanstelde¹³³. Lieven Ignace vanden Sompele zetelde zelf verschillende malen in de schepenbank van Brugge en oefende daarenboven ook het ambt van griffier van de vierschaar uit in het Brugse Vrije¹³⁴. Waarschijnlijk kaderde ook de toegenomen registratie van schepenen en burgemeesters binnen deze stijgende controle van het stadsbestuur op de rederijerskamers. Een ander historisch gegeven maakt het evenwel opmerkelijk dat de leden van de stedelijke magistratuur precies voor een registratie in De Heilige Geest opteerden. Een paar jaar later organiseerde de kamer van De Drie Santinnen, als grootste concurrent immers een eigen wedstrijd in mei 1700¹³⁵. Misschien kunnen hier dezelfde tendensen worden vastgesteld, doch dit valt wegens bronnengebrek niet te controleren.

Hoewel het doodschuldenboek slechts melding maakt van een vijftigtal rederijers met een politieke functie – 2,28 %¹³⁶ van de mannelijke rederijerspopulatie schreef zich in als schepen, raadslid of burgemeester van Brugge – blijkt na onderzoek van de Brugse wetsvernieuwingen¹³⁷ dat er nog meer leden van het stadsbestuur waren ingeschreven in De Heilige Geest. In totaal waren 63 raden, schepenen, burgemeesters en hoofdmannen lid van de kamer, wat 7,18 % van de

133 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, nr. 389/2: *Resolutieboek van De Heilige Geest, 1640-1709*, f° 74v°.

134 Bron: prosopografische databank als bijlage bij VANHOUTTE, P., "*Mijn werck es hemelick*".

135 De werken die voor deze wedstrijd werden opgevoerd werden vereeuwigd in een publicatie: *Den Heliconsche Echo, of weerklink der rijmwerken en gezangen der neerduytsche redekameren en bezondere konstminners, wytgegalmt op de 9 en 10 mey 1700 in voldoening van d'afgezonden Konstbegroetinghe door de Vrije-hoofdkamer der Weerde Drie Santinnen in Brugge*. Brugge, s.d.

136 20 (oud-)burgemeesters, (oud-)schepenen en (oud-)raadsleden op de 877 akten van mannelijke leden.

137 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, nr. 114: *Wetsvernieuwingen (1363-1795)*.

mannelijke populatie vertegenwoordigt. Op basis van deze gegevens het lidmaatschap van een rederijderskamer gaan beschouwen als een opstap naar een politiek ambt zou echter verkeerd zijn. Slechts een derde van de leden met een politieke functie schreven zich in de kamer in voor ze tot hun ambt werden verkozen of benoemd. Meer dan twee derden werd met andere woorden pas lid van De Heilige Geest nadat ze reeds zetelden of gezeteld hadden in de schepenbank of het ambt van hoofdman van een zestendeel op zich hadden genomen¹³⁸.

Bij het doornemen van de wetsvernieuwingen van het Brugse Vrije¹³⁹ hoopten we tot dezelfde conclusies te komen, namelijk dat niet alle zetelende raadslieden hun titel vermeldden. Dit was echter niet het geval. Integendeel, een drietal leden die claimden in het Brugse Vrije een politieke functie uit te oefenen, waren niet in de wetsvernieuwingen terug te vinden. De enige verklaring die we hiervoor kunnen aanreiken is de mogelijke onvolledigheid van de bronnenuitgave. In totaal zetelden zeventien personen in de schepenbank van de kasselrij. Een drietal anderen waren actief als griffier of *crickhouder*.

De wetsvernieuwingen van de stad Brugge lichten ons ook in over een ander aspect van de politiek actieve leden van de rederijderskamer. Bij een aantal vernieuwingen staat immers vermeld wie als opvolger fungeerde voor het overleden of gepromoveerde bestuurslid. Uit deze aanduidingen blijkt dat een raad, schepen of burgemeester die lid was van De Heilige Geest, vaak ook werd opgevolgd door een ander lid van diezelfde vereniging. Van de dertien vervangingen die we in de wetsvernieuwingen konden terugvinden, was in 8 gevallen zowel de ontslagnemende of overleden schepen/burgemeester als zijn opvolger lid van De Heilige Geest. Dit komt op het aanzienlijke percentage van 62%! Naar alle waarschijnlijkheid valt ook dit te verklaren door de vorming van informele netwerken binnen de rederijderskamers en andere Brugse verenigingen.

Het verloop van de wetsvernieuwingen kende een officieel en een officieus luik. Het was de taak en het voorrecht van de regerende

138 Bron: prosopografische databank als bijlage bij VANHOUTTE, P., *"Mijn werck es hemelick"*.

139 PRIEM, F., *Documents extraits du dépôt des archives de la Flandre Occidentale à Bruges*, 1851, deel 7.

landsheer om de nieuwe schepenen aan te stellen tijdens de jaarlijkse wetsvernieuwing in september. Hiervoor werd een beroep gedaan op een aantal raadgevers die de vorst hun advies gaven over de kandidaten voor de verschillende ambten. In Brugge was deze taak toevertrouwd aan de baljuw, de schout en de Brugse bisschop¹⁴⁰. Deze procedure was echter vaak slechts een formaliteit. De ware keuze en selectie van de kandidaten gebeurde vaak door de aftredende raadsleden zelf, die de welwillende adviseurs de nodige wenken gaven. De studie van Eveline De Pauw omtrent Brugge en de aartshertogen geeft mooie voorbeelden van hoe een dergelijke schepenenbenoeming kon verlopen. Zo werd Philippe van Steenland, derde schepen in 1613, tijdens de laatste maanden van datzelfde jaar ernstig ziek. Om die reden kon hij onmogelijk zijn schepenambt verder uitzitten. Stadssecretaris J.B. van Belle meldde dit nieuws aan de aartshertogen, met de vraag of Van Steenland kon vervangen worden door diens schoonzoon Gomaer Boudens. Op 20 januari 1614 arriveerde een positief antwoord op dit verzoek¹⁴¹. Zodoende wordt duidelijk dat het advies en de welwillendheid van de voorganger en de andere collegaschepenen helpen bij een ambtelijke benoeming. Dergelijke relaties konden makkelijk worden gelegd binnen het kader van een rederijderskamer. Dus wordt de rol van de rederijderskamers binnen de ontwikkeling van stedelijke netwerken nog maar eens onderschreven.

Uit de confrontatie van beide bronnen –het doodschuldenboek van De Heilige Geest en de wetsvernieuwingen van de beide besturen – blijkt heel duidelijk dat de stad Brugge veel beter vertegenwoordigd was binnen De Heilige Geest dan de schepenbank van het Brugse Vrije. De voornaamste verklaring die hiervoor te vinden is, is de uitgestrektheid van de kasselrij.

Ondanks alle connecties van De Heilige Geest met leden uit de stedelijke magistratuur en het kasselrijbestuur, konden we geen in het oog springende voorbeelden van een mogelijke begunstiging van de kamer door het stadsbestuur vinden. Het rederijdersgezelschap kreeg dezelfde maatregelen opgelegd als de ambachten, de broederschappen en de andere culturele gilden. Wanneer het bijvoorbeeld in 1686

140 DE PAUW, E., *Brugge en de aartshertogen, 1598-1621*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Universiteit Gent, 2002, p 67.

141 DE PAUW, E., *Brugge en de aartshertogen, 1598-1621*, p 71.

aan de ambachten verboden wordt hun nieuwe hoofdman met veel pracht en praal binnen te halen, vallen ook de rederijderskamer onder deze nieuwe reglementering¹⁴². Na de aanstelling van Lieven Ignace vande Sompele in 1698 werden dan ook geen plechtige intredes meer gedaan.

Anderzijds werd toch een aantal kleinere toegevingen vanwege het stadsbestuur aan de rederijderskamer toegekend. In 1698 werd voor het eerst controle door de stedelijke magistraat uitgeoefend op de verkiezing van een hoofdman¹⁴³. Drie kandidaten werden geselecteerd en aan een van hen werd uiteindelijk de functie toegekend. Hoewel ze slechts een niet-bindend advies ontvingen van De Heilige Geest, valt het op dat de schepensbank toch de enige kandidaat koos die effectief ook lid was van de kamer. Waarschijnlijk werd er achter de schermen druk gelobbyd en droegen de rederijders-schepenen daartoe ook hun steentje bij. Aldus kreeg de rederijderskamer de hoofdman van haar keuze. Ook het verbod op de intrede van een hoofdman werd in diezelfde periode makkelijk omzeild. In plaats daarvan werd wel een plechtige ommegang van een nieuwe *Prince van Eeren* georganiseerd. Ook de hoofdman werd in deze optocht met het nodige eerbetoon aan de stad voorgesteld.

Niet toevallig situeren beide voorbeelden zich op het einde van de zeventiende eeuw. Het overzicht van de leden met een politieke functie wijst erop dat precies rond het jaar 1698 veel schepenen en andere bestuursverantwoordelijken hun doodschuld lieten registreren. Het is helaas onduidelijk of andere verenigingen zoals de schuttersgilden ook van deze voordelen genoten. Door tijdsgebrek konden we de houding van het stadsbestuur ten opzichte van De Heilige Geest niet verder uitspitten, we beperken ons dus tot deze voorbeelden.

Titulatuur

Na een analyse van de beroepsstructuur en de politieke activiteiten van de rederijders van De Heilige Geest, willen we als laatste statusindicatie het gebruik van al of niet adellijke titulatuur van naderbij bekijken.

142 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, nr. 118: *Resolutieboeken Stad Brugge (1683-1688)*, f° 95v°.

143 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, nr. 389/2: *Resolutie en memorieboek*, f° 74v°.

ken. Naast de vermeldingen van het beroep en de eventuele schepen- en/of burgemeestersambten vinden we in de inschrijvingsakten ook de vermelding van een aantal titels terug. Deze titulatuur beperkt zich niet tot adellijke eretitels, ook universitaire graden worden vermeld. In totaal wordt bij 9,48 % van de inschrijvingsakten een titel vermeld¹⁴⁴.

*Gebruikte titulatuur in De Heilige Geest, 1616-1700*¹⁴⁵

Categorie titel		Titel	Jaartal van inschrijving	Totaal	%
Formele adellijke of heerlijke titel		- Heer van Nokeren	1620	11	12%
		- Heer van Lisseweghe	1623		
		- Ridder, heer van Rumst	1624		
		- Heer	1625		
		- Ridder, heer van Bilanderie	1627		
		- Heer van Ponsele	1661		
		- Burggraaf van Looi, heer van het hof van Ruddervoorde	1674		
		- Baron	1682		
		- Heer van Tillegem, Marloop, Archelare etc.	1691		
		- Baron van Corlecque	1699		
	- Jonckheer, Heer van Bruwaene	1699			
Voorvoegsel dat kan wijzen op een adellijke status	Man-nelijk	Jonckheer	1620, 1624, 2 in 1626, 1646, 1662, 1678 en 3 in 1699	10	11%
		Seigneur	1620, 1621, 1624, 1625, 3 in 1626, 3 in 1627, 4 in 1628,		

144 93 titels op de 981 inschrijvingsakten uit de twee doodschuldenboeken.

145 Bron: BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, nr. 389/6: *Doodschuldenboek (1616-1704)*. en BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, nr. 389/7: *Doodschuldenboek (1697-1790)*.

		3 in 1629, 2 in 1630, 1631, 3 in 1643, 1 in 1670, 2 in 1671, 1674 en 1675		
	Vrouwelijk	Jonckvrauwe ¹⁴⁶	7 in 1620, 2 in 1623, 2 in 1627, 1628, 2 in 1642 en 5 in 1646	18 19%
		Jonckvrauwe	1624, 1643	2 2%
Academische titel		Licentiaat inde rechten, licentiaet in beider de rechten, docteur inde medicine, medicine licent en doctor medicus	2 in 1629, 1659,1675 en 1698	5 5%
Meesterstitel		Meester	2 in 1616, 1617, 2 in 1623, 1624, 1626, 1628, 3 in 1629, 1631, 1642, 2 in 1647, 2 in 1669, 1697 en 1698	19 20%
<i>Totaal</i>				93 100%

Het eerste opvalt wat met betrekking tot de titulatuur, is het veelvuldig gebruik van het voorvoegsel *Jo^e* of *Jonckvrauwe* voor vrouwelijke leden. We vinden deze termen twintig keer terug in het doodschuldenboek, terwijl er slechts 96 vrouwen in de kamer zijn ingeschreven (ca. 21 %). Het is zeer twijfelachtig dat al deze van adellijken bloede waren. Het gebruik van een dergelijke aansprektitel werd overigens niet alleen in de Brugse rederijkerskamer vastgesteld. Ook in een aantal Gentse broederschappen werd de term *Jonckvrauwe* voor zowel jong meisje, ongehuwde vrouw, getrouwde vrouw, meisje

van goede stand en religieuze gebruikt¹⁴⁷. Mannen worden met Sr. (Seigneur) of Jor. (Jonkheer) aangeduid. Ook hier kan sprake zijn van een gewone beleefdheidsformule.

Vaak zien we ook de meesterstitel opduiken in het doodschuldenboek. Het blijft echter onduidelijk naar welke hoedanigheid deze titel precies verwees. Had de bedoelde kandidaat-rederijker de meestersstand in een ambacht verworven of betrof het een licentiaat in de rechten? Beide opties zijn even legitiem. Aan de hand van een aantal extra beroepsaanduidingen kon worden afgeleid dat zowel stadspensionarissen als chirurgijns deze titel voerden. Daarnaast hebben we reeds gewezen op de sterke vertegenwoordiging van de ambachtssectoren. Ook de stadsadministratie telde heel wat leden binnen de rederijderskamer. Voor veel van de overheidsfuncties was een universitair diploma in de rechten een *conditio sine qua non*, hoewel ook familiale prestige, rijkdom, etc. een belangrijke rol speelden bij de toewijzing van dergelijke ambten¹⁴⁸.

Het aantal echte edellieden is erg beperkt. Slechts zes rederijders beschikken werkelijk over legitieme adelbrieven¹⁴⁹. Het betreft vooral lagere adel, met geen of slechts bescheiden persoonlijke titulatuur zoals ridder. We konden ook vaststellen dat de adelsverheffing van de leden in kwestie telkens van vrij recente datum was; geen enkele verkreeg zijn titel voor 1609. Aldus hebben we hier voornamelijk te maken met ambtsadel, die in ruil voor werkzaamheden in het regionaal of stedelijk bestuur een titel had verkregen. Dit was een relatief courante praktijk in de zeventiende en achttiende eeuw: *the function created the noble*¹⁵⁰.

146 In afkorting *Jo^e* gebruikt.

147 TRIO, P., *Volksreligie als spiegel van een stedelijke samenleving*, p 201.

148 FRIJHOFF, W., "Chapter 9: Graduation and careers" in: DE RIDDER-SYMOENS, H. (ed.), *A history of the university in Europe. Volume II: Universities in Early Modern Europe (1500-1800)*. Cambridge, 1996, p 358.

149 DUERLOO, L. en JANSSENS, P., *Wapenboek van de Belgische adel van de 15e tot de 20e eeuw*. 4 delen, Brussel, 1992-1994; GAILLIARD, J., *Bruges et le Franc ou leur magistrature et leur noblesse, avec des données historiques et généalogiques sur chaque famille*. 6 delen, Brugge, 1857-1864. en DE VEGIANO, J. en DE HERCKENRODE, J., *Nobiliaire des Pays-Bas et du Comté de Bourgogne*. 3 delen, Gent, 1865-1868.

150 FRIJHOFF, W., "Chapter 9: Graduation and careers", p 388.

Evolutie van de kamer in de zeventiende eeuw

Nu we het recruteringspatroon van de rederijderskamer onder de loep hebben genomen, is gebleken dat de rederijderskamer vooral op dit gebied een grote diversiteit aan de dag legde. Ambachtslieden, universitair geschoolden en zelfs lage adel waren broederlijk verenigd in De Heilige Geest. Uit de talrijke gegevens konden we ook vaststellen dat er een aantal voordelen met het lidmaatschap waren verbonden, zoals bijvoorbeeld de opbouw van een sociaal netwerk waaruit zakelijke en/of politieke belangen konden worden gewonnen. Maar de rederijderskamer is – zoals voor elke vereniging geldt – heel moeilijk in een momentopname te vatten. Kenmerkend was haar grote dynamiek en haar sterk veranderend imago naargelang nieuwe leden een vooraanstaande rol speelden. Daarom is het ook belangrijk om bij conclusies over het ledenbestand na te gaan welke evolutie de kamer doormaakte. Gelden de vaststellingen die we hierboven gedaan hebben nog voor het einde van de zeventiende eeuw?

Allereerst valt – zoals vermeld – het opmerkelijk aantal inschrijvingen van schepenen en burgemeesters op. De verkiezing van de nieuwe hoofdman in 1698 speelde hierbij een cruciale rol. De keuze viel uiteindelijk op Lieven Ignace vande Sompele die niet toevallig zetelde als schepen in de Brugse schepenbank en als griffier werkzaam was bij de vierschaar van het Brugse Vrije. Door zijn toedoen kreeg de rederijderskamer een dynamisch nieuw elan. Vande Sompele wist op een relatief korte termijn heel wat nieuwe initiatieven te realiseren, waardoor De Heilige Geest opnieuw op een positieve manier voor het voetlicht kwam. Getuige hiervan de herinrichting van de vergaderplaats, de organisatie van een *prinsdom van eere*, enz. De rederijderskamer profileerde zich opnieuw als de *aloude hoofdcamer van Vlaenderen*, die reeds grote dichters had voortgebracht, wat de status van De Heilige Geest en haar leden alleen maar ten goede kwam.

Een van de gevolgen van deze nieuwe heropleving onder Vande Sompeles impuls was de inschrijving van heel wat nieuwe leden. In 1698 kreeg De Heilige Geest aldus het hoogste registratieaantal van de gehele zeventiende eeuw te verwerken. Om een duidelijker zicht te krijgen op de sociale status van deze nieuwe leden deelden we de beroepsaanduidingen in de doodschuldaktes in een aantal categorieën

in¹⁵¹. Hieruit blijkt dat de kamer tijdens de laatste jaren van de zeventiende eeuw bij haar rekrutering vooral de nadruk legde op de intellectuele beroepen (25 %) en de beroepen met een correlatie tot overheid en administratie (23 %). In het begin van de eeuw waren de leden voornamelijk afkomstig geweest uit de ambachtelijke milieus. Een duidelijke verschuiving die hoogstwaarschijnlijk ook het prestige van de rederijderskamer als dusdanig gevoelig opkrikte.

We kunnen ons echter de vraag stellen of deze tendens naar elitisering enkel te wijten was aan de inspanningen van de nieuwe hoofdman. De plotse heropleving van de kamer kan niet eenzijdig worden verklaard door het toedoen van een persoon, ook al was hij dan een hooggeplaatst lid van de lokale elite. De Heilig-Geestkamer is daarenboven niet de enige die een dergelijke shift doormaakt, ook in bepaalde schuttersgilden kan tijdens de zeventiende eeuw een duidelijke statusverhoging bij kandidaat-leden worden vastgesteld. Zo ondervond Godar in zijn onderzoek naar de geschiedenis van de Brugse Sint-Sebastiaansgilde dat er zich steeds meer stedelijke elite onder de gildenbroeders bevond¹⁵². We kunnen aldus spreken van een fenomeen dat zich in de verschillende culturele gilden van de stad voltrok. De evolutie naar elitisering bleef trouwens niet beperkt tot Brugge. Ook in Gent werd dezelfde tendens vastgesteld. De vier hoofdgilden van de schutters beleefden er in het begin van de achttiende eeuw een nieuwe, weliswaar korte, bloeitijd¹⁵³.

Tegenover deze duidelijke statusverhoging staat echter ook een aantal andere gegevens met betrekking tot de activiteiten van de rederijderskamer. Zo werd vastgesteld dat veel van de leden met een hogere status, zoals pensionarissen, advocaten, schepenen, etc. niet ten volle betrokken waren bij de initiatieven van de kamer. Van hen werden geen gedichten teruggevonden en ze waren geen lid van het

151 VANHOUTTE, P., "Mijn werck es hemelick", p 190.

152 "(...) il est incontestable qu'un nombre de plus en plus important de notabilités de la ville de Bruges se font inscrire comme confrères. Des représentants du Magistrat, des hauts fonctionnaires, des chefs du clergé, une foule de nobles figurent sur nos listes d'inscription." GODAR, H., *Histoire de la gilde des archers de Saint Sebastien*, p 271. Zie tevens DEWITTE, F., *500 jaar vrye archiers van mynheere Sint Sebastiaen te Sint-Kruis-Brugge*. Brugge, 1975, p 67.

153 BAILLIEUL, B., *De vier Gentse Hoofdgilden Sint-Joris, Sint-Sebastiaan, Sint-Anthonius en Sint-Michiël. Zeven eeuwen traditie van waken, feesten en teren*. Gent, 1994, p 55.

bestuur. We dienen ons dan ook af te vragen in hoeverre de nieuwe leden echt actief waren en het lidmaatschap niet enkel als statussymbool hanteerden. We kunnen echter ook niet met zekerheid stellen dat ze niet aan de activiteiten deelnamen door gebrek aan exhaustieve lijsten met dichtwerken en bronnen die omtrent het publiek bij toneelopvoeringen of feestelijkheden. Het is zeer goed mogelijk dat ze zich af en toe lieten zien op bepaalde gildenactiviteiten.

Uit de gegevens met betrekking tot het ledenbestand op het einde van de zeventiende eeuw kunnen we concluderen dat er binnen De Heilige Geest wel degelijk sprake is van een tendens tot elitisering. De rederijkerskamer telde op dit moment een zeer groot aantal leden met een politieke functie of een relatief hoge professionele status. Het is helaas niet eenvoudig te achterhalen wat de oorzaken hiervan zijn. Alfons Thijs opperde in zijn studie over de stad Antwerpen en de Contrareformatie dat de sociale toplaag zich aldus wenste te distantiëren van de lagere sociale klassen¹⁵⁴. Een andere mogelijke verklaring is dat de bestuurselite streefde naar een betere controle over het toneel en zijn toehoorders. Dit kunnen we linken aan het disciplineringsoffensief van Kerk en Staat tijdens de zeventiende en achttiende eeuw¹⁵⁵. Een van de doelstellingen van dit proces was de controle over een aantal cultuurgoederen te verwerven om zo de lagere sociale groepen tot gehoorzaamheid en werklust aan te zetten. Via haar lidmaatschap kon de maatschappelijke elite de activiteiten van de kamer domineren en zo haar ideeën promoten.

Een andere plausibele verklaring voor de stijgende aanwezigheid van leden met een hogere status kan gekaderd worden binnen een grotere maatschappelijke tendens. Op het einde van de zeventiende

154 THIJS, A., *Van geuzenstad tot Katholiek bolwerk. Antwerpen en de Contrareformatie*, p 232.

155 De these van het disciplineringsoffensief kwam reeds in heel wat studies aan bod, maar werd zeer goed uitgewerkt in de artikels van Hugo Soly, met name: SOLY, H., "Plechtige intochten in de steden van de Zuidelijke Nederlanden tijdens de overgang van Middeleeuwen naar Nieuwe Tijd: communicatie, propaganda, spektakel". *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 97 (1984), pp 341-361, en SOLY, H. "Openbare feesten in Brabantse en Vlaamse steden, 16de-18de eeuw", in: *L'initiative publique des communes en Belgique. Fondaments historiques (Ancien Régime). 11e Colloque International (Spa, 1-4 sept. 1982). Actes / Het openbaar initiatief van de gemeenten in België. Historische grondslagen (Ancien Régime). 11de Internationaal Colloquium (Spa, 1-4 sept. 1982). Handelingen*. Brussel, 1984, pp 605-629.

eeuw gaan de hoge adellijke kringen binnen Europa zich geleidelijk aan steeds meer voor de theaterkunsten interesseren. Halverwege de achttiende eeuw was het zelfs bonton om zich als lid van de *high society* op toneelvoorstellingen te laten zien; het was een van de grote bloeiperioden van de Brusselse Muntschouwburg. Sommige hofadel ging zelfs zo ver in hun residenties een eigen privé-theater op te richten¹⁵⁶. Deze investeringen in theater en aanverwante paraferalia kunnen perfect gekaderd worden binnen het *conspicuous consumption* (of opzienbarende consumptie) patroon – een term ontleend aan de Amerikaanse socioloog Thorstein Veblen – dat de adel hanteerde om zich expliciet als een niet-werkende klasse te manifesteren¹⁵⁷. De leden van De Heilige Geest gingen waarschijnlijk niet zo ver in hun theaterambities, maar niettemin kunnen we hier een gelijkaardige tendens vaststellen, zij het dan op veel kleinere schaal. Een van de motieven om lid te worden van de rederijderskamer was mogelijks tonen dat men het zich financieel kon veroorloven. Het feit dat deze leden duidelijk minder geïnteresseerd waren in een bestuursfunctie of in deelname aan de creatieve activiteiten kan hierbij als een bevestiging worden gezien.

Of deze elitisering betekende dat De Heilige Geest zich vanaf het einde van de zeventiende eeuw ook op een ander publiek ging richten, is zeer de vraag. Tijdens de vroegmoderne periode maakten de publieke rituelen in grote delen van West-Europa grote transformaties door. Nog tijdens de vroege zestiende eeuw werden de openbare feesten nog gekenmerkt door een “*ongedwongen vermenging van ondeugend spel en heilige ernst, van grove scherts en diepe vroomheid en van liturgie en werelds vertoon*”¹⁵⁸. Vooral in de zeventiende eeuw werden religieuze processies steeds meer gezuiverd van profane voorstellingen die als ongepast werden ervaren. Dit zorgde ervoor dat veel wereldlijke elementen zoals reuzen en monsters uiteindelijk verdwenen uit de kerkelijke context van de processie. Een tweede tendens die historici konden vaststellen, is het geleidelijk aan uiteengroeien van de cultuur van de sociale bovenlagen en die van de lagere bevolgingsklassen.

156 VAN DEN BERG, M., “De adel en de achttiende eeuw: een “leisure class?””, p 160.

157 VEBLLEN, Th., *Theory of the leisure class*. New York, 1899.

158 VAN UYTVEN, R., “Volksvermaak en feestvieren in de steden”. *Spiegel Historiae*, 18 (1983), p 551.

De zelfbewuste burgerij ging zich onder invloed van humanisme en Renaissance hoe langer hoe meer vervreemden van de cultuur van het gepeupel¹⁵⁹.

Bovengenoemde ontwikkelingen zijn slechts ten dele terug te vinden binnen de Brugse Heilig-Geestkamer. We konden vaststellen dat ze zich steeds meer op poëzie gaat richten in deze periode, wat als een meer elitaire vorm van literatuur kan worden beschouwd. Toch bleef de rederijderskamer tijdens diezelfde periode ook een aantal oude genres aanhouden, zoals bijvoorbeeld de *reuzenspraken*¹⁶⁰ uit de Heilig-Bloedprocessie, een typisch staaltje volkscultureel erfgoed en een van de weinige overblijvende profane elementen die in de Bloedprocessie waren op te merken. De vraag is dan ook of de hierboven beschreven scheiding tussen de elitaire cultuur van de rederijders en de gewone volksklassen zo sterk moet worden doorgevoerd. We stellen uiteindelijk vast dat De Heilige Geest zich ten dele nog steeds op hetzelfde publiek richtte, ondanks de elitisering van het ledenbestand.

Besluit

In de literatuur wordt de rol van de rederijkerij steeds weer beperkt tot de bloeiperiode van de vijftiende en zestiende eeuw. In overzichtstudies van de Brugse geschiedenis wordt enkel naar De Heilige Geest verwezen in het kader van de stadscultuur tijdens de late middeleeuwen. De zeventiende en achttiende eeuw bracht volgens velen slechts het doodbloeden van de kamer en het verwateren van haar activiteiten.

Niettemin komen we tot andere conclusies wanneer we de rederijderskamer – meer bepaald haar activiteiten, ledenaantal en sociale sta-

159 VERLEYSSEN, F., *Ambachten en Contrareformatie. Godsdienstige aspecten van de corporatieve wereld na de val van Antwerpen (1585-1633)*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Universiteit Gent, 2000. [http://home.planetinternet.be/~ld907264/contrareformatie/contrareformatie_inhoud.htm]

160 Een aantal van deze spraken werden getranscribeerd, geannoteerd en besproken in: DE ROCK, T., "Het leven is maer een droom". *Jan Droomers' spraken in het licht van de Heilig Bloedprocessie van 1698. Een teksteditie en een literair-historische situatieschets*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven, 2001.

tus – bestuderen. De Heilige Geest fungeerde ook dan nog overduidelijk als ontmoetingsplaats voor de Brugse stedelingen. Zelfs vanuit het Brugse Vrije en ver daarbuiten werden leden aangetrokken.

Wanneer we de status en het beroep van de leden analyseren, pleiten de gegevens voor nuancering. De rederijkers waren over het algemeen afkomstig uit de hogere middenklassen en de stedelijke elite, wat niet betekent dat Bruggelingen uit lagere klassen intensief werden geweerd. Niet alleen vonden we er een relatief groot aantal ambachtslieden terug, maar ook personeel uit de overheidsdiensten en de stedelijke administratie, kortom beroepen die een bepaald scholingsniveau vereisten. Daarnaast troffen we er ook een relatief grote vertegenwoordiging van de stedelijke elite aan. Het betreft een toplaag die voornamelijk op het lokale en regionale niveau enige macht had. De hogere adel voelde zich gedurende de zeventiende eeuw veel minder geroepen om toe te treden tot De Heilige Geest.

Talrijke leden van De Heilige Geest zijn op een of andere manier betrokken bij het stadsbestuur of het kasselrijbestuur van het Brugse Vrije. Deze betrokkenheid was voornamelijk van beroepsmatige aard (stadspensionaris) dan wel politiek bepaald (raad, schepenen of burgemeester). Hoewel de contacten tussen De Heilige Geest en de stedelijke magistraat en het kasselrijbestuur frequent waren, werden slechts enkele indicatoren gevonden die erop wezen dat de kamer langs deze weg enige voorspraak of bevoordeling bewam.

Ten slotte belichtten we ook de rol van titulatuur in de *ghilde ende broederscepe vande Heylighen Geest*. In het doodschuldenboek werd relatief veel het gebruik van titels vastgesteld, waarvan helaas aan slechts enkele titels duidelijk een betekenis kon worden toegekend. Opnieuw valt hier de afwezigheid van de hoge adel op te merken. Het was overigens niet gebruikelijk dat edelen zich in een rederijkerskamer lieten inschrijven

Algemeen kunnen we zeggen dat over de gehele lijn de breuk naar een elitegezelschap vast te stellen is, hoewel de notie *Edeldom* zoals de rederijker Johannus Petrus van Male ze in zijn beknopte studie van de kamer gebruikte¹⁶¹, ook niet op zijn plaats is bij de beschrijving van de sociale stratificatie van de rederijkerskamer. De elitisering van De Heilige Geest betekende immers niet dat plots alle Bruggelingen van

161 VAN MALE, J.P., *Ontleding ... Edele ende Reden-rijcke Konste der Poëzye*, p 34.

een lagere klasse werden geweerd uit te kamer, maar wel dat er een duidelijke verplaatsing plaatsvond van de rekruteringsstrategieën. In plaats van ambachtslui werd nu de voorkeur gegeven aan mensen in overheidsdienst of met een beroep waar enige studie voor noodzakelijk was. Er is dus sprake van een overschakeling wat betreft de populatie van de kamer. Deze tendens werd niet exclusief bij de rederij-kerskamer vastgesteld; andere studies wezen al op deze evolutie bij een aantal schuttersgilden binnen Brugge en op dezelfde tendens bij een aantal andere rederijderskamers binnen Vlaanderen. Op dit gebied is echter nog heel wat studie en onderzoek noodzakelijk want net als bij de rederijderskamers, stellen we vast dat ook bij de schuttersgilden alleen de glorierijke bloeiperiode van de late middeleeuwen wordt onderzocht en besproken. Onderzoek naar hun ledenbestand, activiteiten en evolutie binnen de zeventiende en achttiende-eeuwse stedelijke context lijkt nog steeds aan de orde. Ook de broederschap-pen die actief waren binnen de Brugse kerken zijn een blinde vlek in de geschiedschrijving. We willen dan ook pleiten voor verder onder-zoek naar deze, toch wel boeiende, verenigingen en hun culturele identiteit.